

EFOP-5.2.2.-17-2017-00010

KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS ÚJ UTAKON

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-5.2.2-17-00010

„Menjek vagy maradjak?”

A módszertani kiadvány az EFOP-5.2.2-17-00010 azonosítószerű, „Menjek vagy Maradjak?” elnevezésű projekt keretében készült.

Összeállította:

Hamvas László

Jancsák Csaba

Kurucz né Király Adrienn

Szeifert Orsolya

Hajdúsági Hallgatókért és Civilekért Egyesület

4032 Debrecen, Egyetem tér 1.

hajducivil@gmail.com

2020. 05. 07.

BEVEZETÉS

Az Európai Unió az ifjúságra, mint erőforrásra tekint, mégpedig aktív, önálló, felelősségteljes, diszkriminációmentes, toleráns, innovatív polgárookra, az európai értékek hordozóira, valódi „citoyenekre”. Mint minden erőforrás, területileg ők is különböző mértékben és minőségben oszlanak el. Nem mindegy tehát, hogy egy-egy közigazgatási egységen belül milyen tendenciákat figyelhetünk meg a következő (a térség jövőjét befolyásoló) mutatókban:

- a demokratikus berendezkedéshez fűződő viszonyuk (milyen lesz a politikai közélet)
- gyermekvállalási hajlandóságuk (demográfiai mutatók, társadalombiztosítás fenntarthatósága)
- továbbtanulási szándékaik (az ország gazdasági teljesítőképessége, termelékenység, munkanélküliség, a gazdaság szerkezete)
- itthon, vagy külföldön képzelik-e el a jövőjüket (szintén demográfiai és gazdasági következmények)
- toleranciaszintjük (kisebbségek helyzete)
- a deviáns viselkedésminták kockázata (közbiztonság és egészségügyi állapot).

Napjainkban hazánk és a kelet-közép európai térség egyik legfontosabb problémája a fiatalok magas migrációs potenciálja. A hagyományos kelet-nyugati, a rurális térségekből a városokba történő belső vándorlás mellett mára a külső migráció mértéke is oly mértékben megnövekedett, hogy országrészek és ágazatok számára jelenthet a közeljövőben akkut munkaerőutánpótlás-problémát. Ez mára a tudományos érdeklődésnek is központi kérdése lett, a közvéleménykutató cégek rendszeresen szondáztatják ezügyben a lakosságot, és a nagymintás ifjúságkutatásokban is külön kérdésblokk foglalkozik a fiatalok nemzetközi migrációs kérdéseivel. Ezek eredményeiből az látszik, hogy a fiatalok közel fele tervez külföldi munkavállalást, 10 százaléka pedig külföldi tanulmányokat. A migrációs potenciál a település mérettel fordított arányban nő. A legfőbb okként a megélhetési problémákat azonosították be a válaszadók, az összes megkérdezett közel 2/3-a említette, körükben felülreprezentáltak az

alacsonyabb iskolai végzettségűek. A diplomások ellenben felülreprezentáltak a karrier és az új kihívások, mint ok kapcsán (az előbbit az összes megkérdezett 19 százaléka, míg az utóbbit 14 százaléka említette).

A települések életben maradásához és fejlődéséhez a fiatalok elengedhetetlen szerepet játszanak, ezért a településen rejlő közösségépítő, ifjúsági szolgáltatási körrel bíró, együttműködést szorgalmazó lehetőségeket meg kell találni, és azokat fejleszteni kell. Több kutatási eredmény azt mutatta, hogy a közösségi tagság erősen hat az elvándorlási szándék ellen. A civil társadalom, a szervezetek és közösségek erősítése ezért kiemelt feladatként kezelendő.

A „Menjek vagy maradjak” című transznacionális projektben a Hajdúsági Hallgatókért és Civilekért Egyesület és partnerei, a TANDEM n. o., a TéKa – A szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása, a Magyar Ifjúsági Demokrata Szövetség, a Partiumi Ifjúságért és Hallgatókért Egyesület, a Felsőbányai Magyar Demokratikus Ifjúsági Szervezet és a Kilátó Egyesület ez utóbbi problémára keresett szakértők bevonásával. A program kétéves időtartama alatt műhelytalálkozókon és tanulmányutakon szakértők bevonásával tanulmányoztak sikeres lokális programokat, és ismertek meg a témával kapcsolatos elméleteket és módszereket. A projekt eredményeként létrejött kiadványunkkal az elsődleges célcsoportunknak, a humán szolgáltatásokat nyújtó szakemberek eredményes munkájához szeretnénk segítséget nyújtani, akik elsősorban a fiatalok közösségi tevékenységeit, aktivitását koordinálják, fejlesztik.

A probléma elméleti megközelítése

Migrációs elméletek

Migrációnak (vagy vándorlásnak) az emberek azon térbeli mozgását nevezzük, amely során a lakóhely-változtatás átlépi a település közigazgatási határát. A migrációs folyamatokat többféleképpen osztályozzuk (Harcsa 1997):

- Az alapján, hogy a lakóhely-változtatás átlépi-e az országhatárt, vagy nem, megkülönböztetünk külső (nemzetközi) illetve belső (belföldi) migrációt.
- Attól függően, hogy a vándorló egyén (migráns) véglegesen költözik el, vagy szándékában áll belátható időn belül hazatérni, beszélhetünk állandó vagy ideiglenes migrációról.
- A migráció történhet önkéntesen (belső indíttatásból) vagy kényszer hatására (például politikai üldözés, polgárháború miatt).
- Megkülönböztetjük továbbá a migráció legális és illegális formáját az alapján, hogy annak folyamata során megsértik-e az érintett államok jogrendjét.
- Egy adott közigazgatási egységre (település, ország) vonatkoztatva a migráció iránya alapján beszélhetünk be- illetve kivándorlásról. Egy adott időszakra vetítve a be- és kivándorlók számának különbségét nevezzük vándorlási egyenlegnek.

Fontos megkülönböztetnünk a tényleges migrációtól a migrációs potenciál fogalmát, ez utóbbi egy adott közigazgatási egységen belül élők vagy egy társadalmi csoport tagjainak térbeli elmozdulási szándékainak mértékét – azaz, hogy az adott népesség hány százaléka tervez migrációt – fejezi ki (Sik-Simonovits 2002).

A migráció kérdésével foglalkozó elméletek rendkívül sokszínűek, de igaz rájuk, hogy a legtöbb esetben nem zárják ki egymást. A kezdeti makroszintű elméletek a közgazdaságtan oldaláról közelítettek a fogalomhoz. A kérdéssel először Ernst Georg Ravenstein foglalkozott a 19. század végén. Az

által kidolgozott push-pull (taszítás-vonzás) elmélet abból indul ki, hogy egy adott hely kedvezőtlen körülményei az embereket a vonzóbb adottságú helyek felé taszítják. A migrációnak elsősorban gazdasági okai vannak, és a migráció mértéke a távolság növekedésével arányosan csökken (Petóvári 2010). Az erre a modellre épülő neoklasszikus gazdasági elmélet a kereslet-kínálat törvényén alapul: a kapitalista gazdaság strukturális jellemzője, hogy egyes országokban/térségekben munkaerőhiány, míg más országokban/térségekben munkaerő-felesleg alakul ki, ezáltal különbség alakul ki a bérekben. Ezek hatására a munkások az alacsonyabb bérszínvonalú országokból/térségekből a magasabb jövedelemszintű országokba/térségekbe költöznek. A munkaerő-beáramlás viszont a célterületen csökkenti a béreket, a kibocsátó területeken a kisebb kínálat miatt emelkednek a bérek, beindul a kiegyenlítődési folyamat. Ez a megközelítés a migrációt egy állandóan lüktető, változó irányú, a tőke áramlásával hasonló folyamatként írja le (Massey – Arango – Kouaouci – Pellegrino - Taylor 2001). Ennek továbbgondolása a wallersteini centrum-periféria elmélet, amely az irányt konkretizálja: a peremhelyzetű területekről a központok irányába. A folyamat egyirányú, ezáltal a periférikus területek egyre erősebb leszakadásához vezet (Kincses – Rédei 2010).

Ha a makro szintű modellek tökéletesek lennének, akkor a perifériás területek szép lassan teljesen kiürülnének, és egy idő után a Föld lakossága egyetlen összefüggő tömbben élne. Ennek a sötét vízióknak egyelőre nem látjuk nyomát, ezért a migrációt kutatóknak az érdeklődése az egyének és a motivációk felé fordult. Megjelentek a mikro szintű elméletek, és elsőként itt is a közgazdasági szemlélet jelent meg, mégpedig a racionális döntés-elmélet. Eszerint azt, hogy ki vándorol el egy adott területről, és ki marad ott, az egyének költség-haszon számításai befolyásolják. A finomított modellek az anyagi tényezők mellett figyelembe veszik a pszichés hozamokat is: a célpont pozitív megítélése (vonzóak az egyén számára a kulturális, szabadidős lehetőségek, a hangulat, a szokások stb.) a migrációt erősítő hatással bír. A migráció ellen hat viszont a duális (szegmentált) munkaerőpiac elmélet azon eleme, miszerint a migránsok jelentős tömegei „beragadnak” a szekunder szektorba (Massey – Arango – Kouaouci – Pellegrino - Taylor 2001). Ennek következtében a migráció valószínűségét növeli a magasabb kulturális tőke, hiszen ezáltal jobb állásokhoz lehet jutni.

A legújabb kutatások abból indulnak ki, hogy az ember társas lény, sohasem egyedül dönt, ezért a migráció vizsgálatát a családra, a háztartásra, vagy más kulturálisan meghatározott (kis)csoportra kell alapozni. Ezzel megszülettek a mezo szintű elméletek. Az első kérdés, hogy az adott csoport normarendszere támogatja-e, vagy nem a migrációt (Petővári 2010). Például pozitív hatása van a migránsok által hazautalt összegeknek az otthoniak helyzetére, és nem csak mikro szinten, hiszen nő a fogyasztás, ezáltal pedig növekedhet a bér- és foglalkoztatási szint, növekedésnek indulhat a gazdaság. Ez ösztönözheti a csoportot arra, hogy tagjait biztassa a vándorlásra.

A mezo szintű elméletek a migrációt, mint folyamatot vizsgálják. A hálózatelmélet ezt a folyamatot öngerjesztőnek írja le, melynek motorja a költségek és kockázatok folyamatos csökkenése a hálózat növekedésével fordított arányban. Ennek hatására a folyamat függetlenedik az eredetileg kiváltó okoktól, azaz a hálózatelmélet megkérdőjelezi a makro szintű elméleteket. A migráció intézményesül, legális (munkaerő-közvetítő, ügyműködő) és illegális (embercsempész) vállalkozások alakulnak (Massey – Arango – Kouaouci – Pellegrino - Taylor 2001). De az intézményesülés jele az is, hogy az Európai Szociális Charta 19. cikkelye kifejezetten a migránsok és családjaik jogait rögzíti, többek között a család-újraegyesítési jogot. Az intézményelmélettől pedig már csak egy lépés a migráció elméletek legújabb iránya, amely a migrációt, mint fogyasztói tevékenységet vizsgálja (Petővári 2010).

A felsorolt elméletek közül több is (racionális döntések, duális munkaerőpiac, fogyasztás) azt valószínűsíti, hogy a migrációs potenciál a jól iskolázott, produktív és erősebben motivált emberek esetében magasabb. Ezért a kibocsátó régiókban kimerülhet a humán tőke, ami nagymértékben csökkenti azok felzárkózási lehetőségeit. Az érintett kormányzatoknak ezért szükséges beavatkozniuk a folyamatokba azok visszafordítása, de legalábbis lassítása érdekében. A bemutatott elméletek alapján ezt a következő területeken tudják megtenni: a kialakult kereseti aránytalanságok csökkentésével (például a minimálbér növelésével, bérminimum bevezetésével), a foglalkoztatás bővítésével (például támogatott foglalkoztatási programokkal), a migráció költségeinek növelésével (határ a vasfüggöny), szociális ellátások körének szélesítésével, a támogatások

növelésével (például munkanélküli ellátás) (Massey – Arango – Kouaouci – Pellegrino - Taylor 2001). Ezek az intézkedések viszont igencsak költségesek, másrészt olyan elemei is vannak, amelyek ma már megvalósíthatatlanok (például az Európai Unió alapelvei és jogrendszere miatt nem lehetséges a tagállamok esetében a migráció adminisztratív eszközökkel való korlátozása).

Az elméleti háttérrel alkalmazva a mai magyarországi helyzetre, nem meglepő, hogy miért növekedett meg a kivándorlási kedv:

- Makro szinten: a hazai makrogazdasági mutatók (GDP növekedés, beruházások, államadósság) tekintetében a térség országai is egyre inkább lehagynak, sokan úgy tartják, hogy nemhogy közeledünk, hanem távolodunk Nyugat-Európától, a foglalkoztatási ráta az egyik legrosszabb az Európai Unióban, többek között ennek is köszönhetően több, mint 3 millióan élnek a szegénységi küszöb alatt;
- Mikro szinten: a fapados járatok megjelenésével csökkennek a migráció költségei, 2011.óta az uniós államok semmilyen adminisztratív eszközzel sem korlátozhatják a kelet-európaiak munkavállalását;
- Mezo szinten: a kivándorlók száma elérte azt a kritikus tömeget, hogy ma már mindenkinek van az ismeretségi körében külföldön dolgozó, ami szintén a migrációs költségek csökkenésével jár (a beilleszkedési időszakban lakhatási és munkakeresési segítség), továbbá a posztadoleszcencia jelensége nálunk is egyre inkább tetten érhető, ami együtt jár a kötöttségektől mentes, így mobilisabb életmóddal.

Mivel rövidtávon ezek a jellemzők jelentős javulást nemigen képesek felmutatni, így valószínűsíthető, hogy a migráció volumene a következő években tovább növekszik. Az elméletek összegzésének másik érdekes kimenetét akkor kapjuk, ha számba vesszük azokat a tulajdonságokat, amelyek hozzájárulhatnak a migrációs potenciál növekedéséhez. Az elméletek alapján a leginkább a magas kulturális és kapcsolati tőkével rendelkezők, a szakképzettek, a közepes vagy magas jövedelmi viszonyal bírók és a kevesebb

társadalmi kötődésű, rugalmasabb, individualistább egyének lehetnek érintettek. Ezek együttesen pedig leginkább a fiatalokra jellemzőek. Ezért a következőkben az elmúlt évek ifjúságkutatásai alapján próbálok meg választ keresni arra a kérdésre, hogy milyen tendenciák várhatóak a közeljövőben a fiatalok kivándorlásával kapcsolatban.

Ifjúsági korszakváltás – avagy 21. századi fiatalok

Az ifjúsági életszakasz alatt általában az önállósodás folyamatát értjük. Ez korábban a 14-18 éves átmeneti korszakot jelentette, amikor a fiatalokat már jogilag is korlátozottan cselekvőképeseknek tekintették, és amely az munkahelyre való belépéssel véget is ért (Somlai 2007). Pszichológiai megközelítésben a korszak jellemzője a világ kinyílása, egyben új cselekvési lehetőségek és minták kipróbálása, az egyre nagyobb függetlenség kikövetelése, az intimitás igényének megjelenése (Erikson 2002).

Ám az önállósodási folyamatoknak változásával az ifjúsági életszakasz kibővülésének lehetünk tanúi, lefele és felfele egyaránt. Ennek következtében a társadalomtudományok ma már a 15-29 év közötti időszakot tekintik ifjúkornak.

A korai önállósodás a szabadidő-tevékenységhez kapcsolódik, olyan életeseményekben mutatkozik meg, mint az első önálló szórakozás, az egyedül jönni-menni, és ide tartozik az első szexuális tapasztalat megszerzése is. Az első önálló nyaralásra a fiatalok több mint fele 20 éves kora előtt megy el. Továbbá egyre korábbi életkorban jelentkeznek az egyéni érdekek közösségi érdekek elé helyezése (Gábor 2004). A változásoknak nem csak társadalmi aspektusai vannak: a 20. század folyamán a biológiai érés átlagos életkora két évvel csökkent (Somlai 2004).

A korszak másik végén egyre inkább az jellemző, hogy a fiatal kikerülve az oktatási alrendszerből nem válik le a családjáról, nem alapít önálló háztartást, folytatja a korábbi életmódját-életstílusát. A serdülőkor és a felnőttkor közé tehát beékelődött egy új életszakasz, melyet posztadoleszcenciának neveztek el. Ezt tekinthetjük – az előző fejezetben bemutatott – társadalmi változások által generált bizonytalanságok következtében elnyúló identitáskeresés korszakának (Somlai 2007). A

posztadoleszcencia szinonimájaként használt mama-hotel kifejezés a kényelmes, gondtalan életre, a kapunyitási pánik pedig arra utal, hogy a fiatalok próbálják elodázni a nagyobb felelősséggel járó döntéseket. De mindegy, hogy melyik aspektusból vizsgáljuk a folyamatot, a következménye az lesz, hogy későbbi időpontra tolódik a munkába állás, a házasságkötés és az első gyerekvállalás.

Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodása természetesen szorosan összefügg az iskolai idő megnövekedésével (Gábor 2004). Ebben az elnyújtott iskolai ifjú életszakaszban a fiatalok és fiatal felnőttek mentesülnek egy időre a felnőtt lét kötöttségeitől, ami lehetőséget ad a kulturális tőke minél nagyobb elsajátítására. Erre szükség is van a fejezetben említett munkaerő-piac (előző fejezetben említett) átalakulás miatt. A kereső tevékenység kényszerétől mentesülve lehetőség nyílik a személyes idő felhasználásnak és a személyes aktivitásoknak, hobbitevékenységeknek is (Gábor 1993).

A meghosszabbodott ifjúsági életszakasz azzal a következménnyel jár, hogy az ipari társadalom korlátozott és átmeneti ifjúkora – amelynek fő funkciója a szaktudás megszerzése volt - professzionális ifjúsági státusszá alakul át, melyet a társadalom és a gazdaság egyre élénkülő érdeklődése legitimál. A felértékelődés maga után vonja, hogy a fiatalok mintakövetőből mintaadóvá válnak (Zinnecker 2006). Ezt a folyamatot nevezzük ifjúsági korszakváltásnak.

Ennek a folyamatnak az egyik legjellemzőbb manifesztációja a korábbi lineáris életút modell átalakulása. Ennek jellemzője az alapvető életszakaszok egymásra épülése volt. Ezek jól körül írt funkcióval bírtak: az iskolapadban töltött évek a felkészülésről, a felnőttkor az önállóságról, az önfenntartásról, a felelőségről, a munkáról és a reprodukcióról, míg az öregkor a tudás átörökítéséről szólt. Az egyes életszakaszok és funkciók szorosan illeszkedtek, nem volt közöttük átjárás. Azáltal, hogy megteremtődött az élethosszig tartó tanulás, illetve a diákmunka lehetőségének keretrendszere, ez is megváltozott: a felkészüléssel és a munkával töltött időszakok periodikusan változtatják egymást (Somlai 2004). A lineáris életutat felváltotta a választásos életút (Gábor 2004). A sorozatos döntéshelyzetek következtében az életutak individualizálódnak, eltűnnek a determinizmusok.

Az ifjúsági korszakváltás egyszerre jelent előnyöket és hátrányokat a fiatalok számára. A továbbtanulás egyre jelentősebb anyagi befektetést

igényel, fokozódik a verseny a társadalmi pozíciók megszerzéséért, növekszik a kockázat és az állandó döntéshelyzetek okozta pszichikai nyomás, nő a fiatalok veszélyeztetettsége. A tanulási időszak kitolódása nem jár automatikusan oklevelüknek megfelelő állással, sőt esetenként még a munkanélküli státusz elkerülésével sem (Somlai 2007). Szintén a veszélyeztetettséget növeli, hogy a fiatalok a termékmarketing egyik legfontosabb célcsoportjává váltak, hiszen a fogyasztási szokásokat vizsgáló kutatások megállapították, hogy az ifjúsági generációk általában márkafüggők, ebből adódóan a nemzetközi márkák megkísérik minél korábban magukhoz kötni őket. A tapasztalatok hiánya, valamint a dömpingmennyiség miatti ellenőrizhetetlenség miatt könnyen negatív fogyasztói szokások alakulhatnak ki (Gábor 2004).

Az ifjúsági korszakváltásnak következménye a szabadidő felértékelődése is. A fiatalok egyre több szabadidővel rendelkeznek, melynek kihasználását illetően sok a jogos fenntartás. A káros szokások elterjedése, a gyakran extrémításokba hajló élménykeresés és élményfokozás gyakran negatív következményeket vonnak maguk után. Ellenben nem lehet egyértelmű határokat húzni a munkaidő, szabadidő, és pihenés között. A fiatalok egyre korábban, sokan már középiskolás korban kapcsolatba kerülnek a munka világával, hogy ezáltal finanszírozzák szabadidős tevékenységeiket, fogyasztásukat – lényegében a szabadidő kárára. A jövedelmi különbségek differenciáló hatása így jelentkezik a szabadidő eltöltésében is. Másrészt a szabadidő a személyiség felépítésének része lett. Külön ipar épült ki rá, mely teljesen behálózza a társadalmat, és ez szintén veszélyforrás a fiatalok számára (Gábor 2004). A szabadidő keresletet kedvezően befolyásolja bővülő ideje, a növekvő bér, az emelkedő iskolázottság által formált igényszint. A szabadidő presztízse nem egyedül mennyiségi minősége által emelkedik, de növekvő szimbolikus jelentősége révén is, mert mint mindig, ma is reprezentálja az emberi egzisztencia privilegizált, kivételes jelentőségű idejét. A szabadidő növekedésével együtt nő különböző életmódminták közötti választási lehetőség is, ezáltal jelentős hatással van az egyéni életstílus kialakítására.

Az ifjúsági korszakváltással együtt jár a középosztályosodás folyamata. A vonatkozó elméletek szerint ez három tényezőn alapul: a gazdasági növekedéshez, a társadalom belső összetételének változásához és a munka jellegének megváltozásához, valamint különösen a munkásosztálynak, más

osztályokhoz viszonyított életformájának átalakulásához. Kiváltó okai a technika átalakulása, a Human Relations előtérbe kerülése, a jövedelmek és életszínvonal feltételezett kiegyenlítődése, a fogyasztói struktúra átalakulása, a települések ökológia szerkezetének változása, a családtervezés átalakulása. A társadalom középosztályosodása természetesen hatással van a fiatalok élethelyzetére is: előtérbe kerül az iskoláztatás, bővülnek a fogyasztási javak, javulnak a lakáskörülmények. Ezek a változások elősegítik a fiatalok önállósodását (saját szoba, továbbtanulás révén elkerülés otthonról). A középosztályosodással növekszik a fiatalok kulturális autonómiája (Gábor 2004).

Ám a mai fiatalok között nem csak „örök diákokat” illetve sikeres vállalkozókat és menedzsereket találunk, közel harmaduk a peremhelyzetbe került szegények, az általános iskolából kimaradtak vagy azt éppen csak befejezők, a szakképzetlenek, a települési, társadalmi, kulturális kirekesztettek csoportjába tartozik (OECD 2005). Számukra a karrierépítés lehetősége helyett a napszám vagy a közmunka marad. A fiatalok élethelyzetei, lehetőségei és esélyei közti egyenlőtlenségek növekednek (Somlai 2007).

Összességében az ifjúsági korszakváltás következtében az ifjúsági létet már nem a munkába állás, a házasság és családalapítás, az önálló háztartás megteremtése határozza meg, hanem a kulturális, politikai és fogyasztói szférában való kompetens részvétel (Zinnecker 2006).

Menjek? Maradjak?

2012. őszén bonyolították le reprezentatív nagymintás Magyar Ifjúság 2012 című ifjúságkutatást. Ebben külön kérdésblokk foglalkozott a fiatalok nemzetközi migrációs kérdéseivel. Az eredményekből az derült ki, hogy a fiatalok 49 százaléka tervez külföldi munkavállalást, 10 százaléka pedig külföldi tanulmányokat. Azok közül, akik már dolgoztak kint (a 25-29 évesek 55 százaléka!) 27 százalék Németországot, 26 százalék Ausztriát, 21 százalék Angliát választotta célországként. A migrációs potenciál a település mérettel fordított arányban nő. A legfőbb okként a megélhetési problémákat azonosították be a válaszadók, az összes megkérdezett közel 2/3-a említette, körükben felülreprezentáltak az alacsonyabb iskolai végzettségűek. A

diplomások ellenben felülreprezentáltak a karrier és az új kihívások, mint ok kapcsán (az előbbit az összes megkérdezett 19 százaléka, míg az utóbbit 14 százaléka említette)

Érdemes néhány adatot összevetnünk a négy évvel korábbi adatfelvétel eredményeivel.

- A dolgozók aránya 2008-hoz képest 44 százalékról 39 százalékra csökkent a mintában.
- Mind a férfiak, mind a nők körében nőtt a napi, illetve a heti rendszerességgel alkoholt fogyasztók aránya 2008-hoz képest.
- A legégetőbb problémák között jelentős mértékben nőtt a kilátástalan, bizonytalan jövőt, a céltalanságot, a létbizonytalanságot és a fiatalok általános rossz helyzetét első, illetve második helyen jelölők aránya.

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a fiatalok negyedének nincs olyan baráti köre, amellyel szabadidejében rendszeresen összejárna, akkor azt mondhatjuk, hogy a fiatalok élethelyzete romlott a négy évvel azelőtti állapothoz képest (Magyar Ifjúság 2012).

A szintén 2012-es HERD (Higher Education for Social Cohesion Cooperative Research and Development in a Cross-border Area) kutatás során a Debreceni Egyetem, a Nyíregyházi Főiskola, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, az Ungvári Nemzeti Egyetem és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem - Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozatának hallgatói körében végeztek kérdőíves felmérést. Rétegzett, többlépcsős mintavétellel sikerült elérni, hogy karra, képzési szintre és évfolyamra reprezentatív minta jöjjön létre. Az összesen 2728 válaszadó közül 1028 volt a Debreceni Egyetem hallgatója, az ő almintájukon kereszt táblás elemzéssel a migrációt erősítő tényezőket kutattam fel az SPSS programcsomag használatával. Függő változóként a kérdőív, „*Hol tervezel munkába állni tanulmányaid befejezése után?*” kérdését, míg független változóként az első két esetben az értékorientációra vonatkozó, „*Kérlek, osztályozd 1-4-ig, hogy mennyire fontosak az alábbiak az életedben!*” kérdést választottam.

Mint emlékezhetünk, a makro elméletek gazdasági okokra vezetik vissza a migrációt. A Magyar Ifjúság 2012 válaszadói is az anyagi helyzetüket említették leggyakrabban a külföldi munkavállalás okaként. Ezek alapján nem meglepő, hogy az elemzés is szignifikáns kapcsolatot mutatott ki az anyagi javak preferencia-értéke és az Európai Unióban tervezett munkavállalás között (Chi négyzet 0,010). A szignifikancia még erősebb az EU-n kívüli munkavállalás esetében, itt a Chi négyzet értéke 0,007.

Ahhoz, hogy megértsük, miért ilyen fontosak az anyagi lehetőségek a fiatalok számára, a nagymintás Ifjúság kutatások szubjektív anyagi helyzetre vonatkozó idősoros adatai adhatnak választ. Ebből az látszik, hogy a magyar fiatalok számára az anyagi gondok minden újabb adatfelvétel esetében erősödtek.

A fiatalok szubjektív anyagi helyzete

	Ifjúság 2004 N=8000	Ifjúság 2008 N=8076	Magyar Ifjúság 2012 N=8000
gondok nélkül élnek	9 %	6 %	7 %
beosztással jól kijönnek	45 %	44 %	35 %
éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből	34 %	35 %	38 %
hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	10 %	12 %	16 %
nélkülözések között élnek	2 %	3 %	4 %

(Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

Ennél érdekesebb azonban, hogy az önmegvalósítást elősegítő, posztmodern értékorientáció – így a szabadság, az eredetiség, a műveltség, az élmények és a belső harmónia iránti igény – is erősíti a hallgatók migrációs potenciált.

A legerősebb szignifikancia szint az eredetiség és fantázia esetében állt fenn, mind a belső, mind a külső migrációval kapcsolatban, ami arra enged következtetni, hogy a hallgatók még az országon belül is unalmasnak találják

társágunket. Az EU-ban tervezett munkavállalásra a Chi négyzet 0,009, EU-n kívüli tervezett munkavállalásra a Chi négyzet 0,029 értéket vett fel.

A szabadságot preferálók viszont elhagynák az országot, az EU-n belüli és kívüli országban tervezett munkavállalással is szignifikáns a kapcsolat, érdekes, hogy utóbbi esetében még erősebb is 0,017 a Chi négyzet értéke.

Az érdekes élet, élmény, hasonlóan az előzőhöz az EU-n belüli és EU-n kívüli országokban történő munkavállalással is szignifikáns kapcsolatot mutat, míg a műveltség és a belső harmónia kapcsán csak EU-n belüli munkavállalással mutatható ki ez.

Az okok megértéséhez most is az Ifjúság kutatások nyújthatnak segítséget. A „Kádári nosztalgia” blokkban arra kérdeztek rá, hogy a fiatalok egy-egy területen a jelenlegi rendszer, vagy a szocializmus időszak alatti lehetőségeket értékelik jobbnak. A táblázatban zölddel emeltem ki azokat az adatokat, ahol a mostani rendszert, pirossal azokat, ahol az előzőrendszert találták jobbnak a fiatalok.

Mikor jobb? (százalékos megoszlás a kérdezettek körében; átlag \pm 100 fokú skálán)

	2008			2012		
	Előző rendszer	Mostani rendszer	Átlag	Előző rendszer	Mostani rendszer	Átlag
Szórakozási lehetőségek	-14	86	72	-31	69	38
Szabadságjogok	-18	82	64	-36	64	28
Felsőoktatásban való részvételi lehetőség	-20	80	60	-47	53	6
Fiatalok érvényesülése	-40	60	20	-62	38	-24
Mindent egybevetve	-49	51	2	-70	30	-40
Gyermekek helyzete	-52	48	-4	-71	29	-42
Lakáshoz jutás lehetősége	-74	26	-48	-79	21	-58
Szociális biztonság	-77	23	-54	-80	20	-60
Napi megélhetés	-75	25	-50	-83	17	-66
Munkalehetőség	-79	21	-58	-83	17	-66

(Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

Jól látható, hogy 2008-hoz képest romlottak az értékek, és nem csak az anyagi és szociális dimenziókban. Külön kiemeltem sárgával a fiatalok érvényesülési lehetőségeinek kérdését, egyrészt mert ez szinonim az önmegvalósítással, másrészt mert 2008-hoz képest paritást váltott az értéke. Fontosnak tartom továbbá a felsőoktatásban való részvétel kérdését is kiemelni, ami annak ellenére kapott csak éppen pozitív értéket, hogy a rendszerváltás után erőteljes expanziós folyamat valósult meg. Ám az elmúlt évek változásai (ösztöndíjas hallgatói helyek csökkenése, emelkedő ponthatárok, a választhatóság korlátozása) ezek szerint rendkívül erősen hatottak a fiatalokra, akik, mivel számukra már adott a lehetőség külföldi

tanulmányok folytatására, évről-évre egyre többen ki is használják. Ez a folyamat pedig nem csak a kivándorlás volumenét növeli meg, hanem korábbra tolja a migrációs döntések időpontját.

A European Social Survey (ESS) 2012-ben lebonyolított 6. hullámának eredményei szintén összecsengenek az előzőekkel. (Az Európai Bizottság kezdeményezésére 2002. óta két évente sorra kerül empirikus adatfelvétel statisztikai véletlen módszerekkel kiválasztott mintájába országonként 1500–2000 fő kerül be). A 2012-es adatfelvétel során Magyarországon a 15–29 éves korosztály tagjai közül 413 fiatal adott választ a feltett kérdésekre, melyek közül négyet tartottam ide illeszthetőnek. Mindegyik állítást tízfokú skálán kellett értékelniük. A „*Mindent összevetve, mennyire elégedett Magyarország jelenlegi gazdasági állapotával?*” esetében 3,5-ös, a „*Mindent összevetve mennyire elégedett Magyarországon a demokrácia működésével?*” esetében 4,54-es, a „*Mi a véleménye az oktatás általános állapotáról?*” esetében 4,86-os, míg a „*Mi a véleménye az egészségügy általános állapotáról?*” esetében 4,36-os átlagértéket kaptunk az elemzés során. Összegezve a leírtakat, az a tendencia látszik érvényesülni, hogy ha semmilyen más körülmény nem változik jelentősen, akkor a fiatalok által preferált értékek a migráció volumenének várható növekedése irányába mutatnak.

A HERD kutatás adatainak vizsgálatakor arra is kerestem választ, hogy milyen tényezők erősítik a fiatalok itthon maradását. Erre a kérdőív „*Tagja vagy-e valamilyen civil csoportnak, egyesületnek, szervezetnek, körnek stb.*” kérdését használtuk független változóként.

Az elemzés eredményeként a lehetséges paraméterek három csoportra oszthatók. Az első csoportba a környezet-, természet- és állatvédelmi illetve karitatív szervezetek tartoznak, tagjaik szignifikánsan a felsőoktatási intézmény megyéjében terveznek munkát vállalni. A kapcsolat mindkét esetben rendkívül erős. Arra következtetünk, hogy ezekkel a szervezetekkel többnyire egyetemistaként kerülnek kapcsolatba a fiatalok, ezért hatnak erősen az intézmény megyéjében maradás szándékára.

A második csoport tagjai a vallási szervezetek és a hobby csoportok tartoznak, amelyek az előzőekkel szemben a lakóhelyre visszavándorlás szándékát erősítik szignifikánsan. Az előző csoportra vonatkozó következtetés logikája itt is értelmezhető, ugyanis ezekbe a közösségekbe fiatalon, sokszor

már gyermekkorban belépünk. Akik nem csak egy adott felekezet tagjai, hanem valamely kisközösségében is aktívak, azok esetében a szignifikancia még erősebb.

A harmadik csoportba sorolt szervezetek sem az intézmény megyéjében maradásra, sem a lakóhely megyéjébe visszaköltözésre nincsenek szignifikáns hatással. Ezek közé tartoznak a sportszervezetek, a szurkolói kör, a hallgatói önkormányzat, egyéb érdekképviselői szervezetek, a munkaközvetítő iroda, karrieriroda.

Az elmúlt évek ifjúságkutatásai a fiatalok formális szervezeti tagságát 5-8 % közé teszik. Az aktivitás folyamatosan csökkenő tendenciát mutat: az Ifjúság 2000 még 17 %-os, az Ifjúság 2004 15 %-os, a az Ifjúság 2008 már csak 6 %-os, míg a Magyar Ifjúság 2012 5 %-os eredményt mért. A fiatalok leginkább sportegyesületek, diák- és hallgatói szervezetek, valamint szabadidős szervezetek munkájába kapcsolódnak be. Ezzel az eredménnyel Magyarország az európai uniós országok viszonylatában csak a 24. helyen áll a szervezeti aktivitás szerinti rangsorban (Oross 2013).

Pedig a civil szervezetek jelentősége éppen abban áll, hogy lehetőséget adnak az önszerveződésre, a lakosság rajtuk keresztül kifejezheti igényeit, érvényesíteni tudja érdekeit, tevékenységeikkel az állami és piaci szektor által ki nem elégített szükségletek megszüntetését és a társadalmi problémák megoldását segítik. Ezért a civil szervezeteknek jelentős szerepe van a helyi társadalmi élet fejlesztésében, ezáltal akarva-akaratlanul a fejlesztéspolitika aktoraivá válnak. Ebben a szerepben több területen fontos a jelenlétük. „Természetes” kommunikációs csatornát (talán a leghatékonyabbat) jelentenek a döntéshozók és a lakosság között, különösen fontos szerepük a marginális csoportok elérésében. Hiánypótló szolgáltatásokat nyújtanak. Erősek a társadalmi innováció és a nemzetközi kapcsolatok terén. Nem mellékesen növelik a térség forrásfelvevő képességét a pályázatokon elnyert támogatásokkal és adományokkal, legújabbban pedig a foglalkoztatásban betöltött erősödő szerepük is előtérbe helyezi őket (Reisinger 2012).

Az elmúlt évek eseményei - az ifjúsági szervezeteket támogató Regionális Ifjúsági Tanácsok és szolgáltató irodák megszüntetése, a Norvég- és a Svájci Civil Alap körüli vizsgálatok, a Civil Törvény és a Polgári Törvénykönyv szigorításai, a hazai, kisebb volumenű, és egyszerűbb adminisztrációt igénylő

pályázati támogatások elsovadása - külön-külön is jelentősen csökkenti a civil aktivitási kedvet. Ennek tudatában az ESS fiatalokra vonatkozó adatai a formális szervezetekben való részvétel intenzitásával kapcsolatban nem hoztak meglepő eredményt:

A magyar fiatalok szervezeti aktivitása

Az elmúlt 12 hónapban milyen gyakran végzett önkéntes munkát vagy vett részt valamilyen segélyszervezet munkájában?	legalább hetente egyszer	0,7 %
	legalább havonta egyszer	2,9 %
	legalább háromhavonta egyszer	1,0 %
	legalább félévente egyszer	4,4 %
	ritkábban	12,8 %
	soha	77,7 %
	nem tudja/nem válaszol	0,5 %
Az elmúlt 12 hónapban részt vett más szervezet vagy egyesület munkájában?	igen	1,9 %
	nem	98,1 %
Az elmúlt 12 hónapban tevékenykedett politikai pártban vagy más politikai szervezetben?	igen	0,2 %
	nem	99,8 %
Van-e olyan vallás vagy vallási felekezet, amelyhez tartozónak tekinti magát?	igen	34,6 %
	nem	65,4 %

(forrás: ESS)

Összegezve itt is a leírtakat látható, hogy bár az erős közösségeknek komoly visszatartó ereje lenne, az a tendencia látszik érvényesülni, hogy ha semmilyen más körülmény nem változik jelentősen, akkor a fiatalok formális közösségi aktivitási mutatói a migráció volumenének várható növekedése irányába mutatnak.

A közösségfejlesztés feladatai és módszerei

A vidéki térségekben kiemelten fontos az egyéni és közösségi cselekvőképesség fejlesztése, amelynek eredményeként az egyes térségekben, településeken, településrészekben élők fel- és megismerik településük emberi, szellemi, tárgyi, környezeti értékeit, tudatosulnak bennük saját személyes és szűkebb közösségük emberi, tudás- és képességbéli értékei, így alkalmassá válnak a környezetükben és önmagunkban rejlő erőforrások fejlesztési, fejlődési célú tudatos alkalmazására. A közösségek meglétének szükségességét több szemponttal is indokolhatjuk:

- az embereknek biztonságot nyújthatnak, tartalmat és célt adhatnak életüknek, a kibontakozás lehetőségét személyiségüknek;
- a társadalomban az egyéni érdekek hatékony csoportterdekké formálódhatnak, a társadalmi fejlődés folyamata biztosított általuk;
- a társadalom demokratizálódásának alapfeltételei;
- fontos a szerepük a hatékony társadalmi ellenőrzés kiépítésében.

Hankiss Elemér szerint kétfajta közösségtípusról beszélhetünk: közvetlen és eszmei közösségről. A közvetlen közösség tagjai személyesen ismerik egymást és közvetlen kapcsolatban állnak egymással pl.: ilyen lehet egy baráti kör, egy iskolában a tanári gárda, egy klub, vagy egy egyesület. Ezzel ellentétben az eszmei közösség tagjai nem feltétlenül élnek földrajzi közelségben és lehet, hogy csak ritkán találkoznak egymással, mégis összekötik őket a közös érdekek, kijelölt célok (Hankiss 1982). Az együvé tartozásukat tehát a közös érdekek erősítik, nem pedig az, hogy egy térben élnek. Dimitru Sandu szerint az alábbi kritériumok valamelyikének mindenképpen teljesülnie kell, hogy a közösség létrejöhön: kulturális hasonlóság, azonos státusz, valamint interakciók, a tagok között (Sandu 2005). Nagyon fontos, hogy egy adott közösség tagjai tudatában vannak mindennek, hiszen ezért is alakulhat ki bennük a közösségérzés, a közösségi tudat. A tagok elköteleződnek a közösség felé, hiszen ők is ugyanazokat az eszméket vallják, nagyon hasonlóan vélekednek sok dologról a világban. Emiatt az elköteleződés miatt lehet az, hogy az emberek tudatában általában a közösség szó pozitív értelmű.

A közösséget a közösségfejlesztés gyakorlatában általában a lokalitás felől közelítik meg, tehát ebben az értelemben olyan közösségeket vesznek alapul, amiknek az alapját a lokalitás, az azonos lakóhely adja. A fejlesztés szó alatt pedig egy olyan folyamatot értünk, aminek célja az előrébb mozdítás, az előző állapotnál valamivel jobb létrehozása és az erre való folyamatos törekvés. A közösségfejlesztés mint szakma átmeneti, szervezett és szakszerű beavatkozást jelent a közösségek életébe annak érdekében, hogy a közösség képes legyen a megújulásra, vagyis saját problémáinak kezelésére, mérséklésére és megoldására. A fejlesztés számos területre koncentrálódhat, többek között irányulhat a közösség gazdasági életének, az életminőségnak, az intézményi, valamint a mentalitásbeli jellemzőknek a javítására, jobbá tételére. A gazdaság erősebbé tételét szolgálhatja a munkahelyek teremtése, míg az életminőség javulását az infrastrukturális fejlesztés segítheti elő. Az intézményi fejlesztésnél leginkább arra kell gondolni, hogy a közösség tagjainak nagyobb beleszólása legyen az őket érintő dolgokba, több kulturális intézmény, iskola működjön a közösség tagjai számára. A mentalitásbeli fejlesztésnél gyakori a lakosok toleranciájának növelése, látókörük szélesítése (Arapovics-Vercseg 2017).

Ahhoz, hogy hatékonyan tudjunk egy adott közösséget fejleszteni valamelyik területen, mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a közösség sohasem egy élettelen rendszer, olyan emberek alkotják, akik maguk szervezik, formálják saját közösségüket. Éppen ezért nem szabad figyelmen kívül hagyni a közösséget és az igényeiket, elvárásait, és kívülről megmondani, hogy mi lesz nekik a legjobb, hanem velük együtt kell feltérképezni a fejlesztendő területeket és ezekre megoldást találni. Ez azért nagyon fontos, mert a fejlesztés után a közösségfejlesztő az esetek többségében elmegy az adott lakóhelyről, a közösség tagjai pedig ott maradnak és nekik kell tovább vinni a fejlesztéseket. Alapvetően fontos, hogy a közösség mindennapi életéből kiindulva kell meghatározni azokat a területeket, ahol fejlesztéseket szükséges megvalósítani. A közösség tagjainak kell felvetni azok a problémákat, amiken szeretnének változtatni, megoldani. A közösségfejlesztésben tehát talán a legfontosabb dolog, hogy az soha nem egy felülről irányított (top down), külső beavatkozás, hanem mindig egy alulról felfelé (bottom-up) építkező folyamat. A szakemberek nem irányítók, hanem segítők, partnerek ebben a demokratikus

folyamatban. Elsődleges célja mindig az, hogy valamilyen pozitív változást eredményezzen a közösség életében.

A közösségek sok esetben formalizálódnak, úgynevezett civil szervezetté alakulnak. A civil szervezetek a modern társadalmakban jelentős szerepet töltenek be a közösségi élet és a szabadidős tevékenységek szervezésében. Kiemelkedő szerepük van a lokálpatriotizmus erősítésében, a közéletben, a helyi identitás erősítésében és az ünnepi alkalmak szervezésében. Aktívan részt vesznek a környezetvédelemben, egészségmegőrzésben, kulturális és művészeti rendezvények, valamint sportesemények szervezésében. Fontos szerepük az önszerveződés és öngazgatás erejének bemutatása. A demokrácia gyakorlásának színterei a modern demokráciák alapintézményei, a családdal együtt a társadalom alapsejtjei.

A közösségfejlesztés hét fő fázisa:

- Új mozgások létrehozása. Ez a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt, majd a kommunikáció kereteinek kialakítását.
- A helyzet feltárása. Ez a fázis társadalmi-gazdasági diagnózis létrehozása, melynek felállításában a közösség nem-szakember tagjai is aktív szerepet vállalnak. A legfontosabb a közösség önmagáról való tudásának feltárása és a problémák azonosítása, de fontosak a helytörténeti, településszociológiai, statisztikai, valamint a szakterületi és fejlesztési anyagok feltárása, s e tudás közösségi használatba vétele is.
- A közösség véleményének, késztetéseinek és cselekvési potenciáljának feltárása és a problémák mellé rendelése.
- A feltáruló feladatok közös rangsorolása, a problémamegoldó folyamatok tervezése, a cselekvési terv és az öngyógyító projektek készítése.
- „Intézményépítés”, azaz új szokások és szervezetek életre segítése a helyi közösségben, új közösségi szervezetek

megalakulása, képzések, a cselekvéshez szükséges attitűd kialakítása és a technikák elsajátítása, különböző helyi tevékenységek (projektek) beindulása, információs rendszer kialakítása, a nyilvánosság fórumainak létrehozása. A nyilvánosság érdeklődésének felkeltése, PR tevékenység. Az önszervező folyamatok életben tartása, segítése.

- A partnerek megkeresése és aktivizálása: kapcsolatszervezés, hálózatépítés a helyi, országos és nemzetközi szervezetek között, konfliktuskezelés, érdekérvényesítés.
- A munka koordinálása, az esetleg elakadó megvalósítások továbblendítése, a megvalósult folyamatok értékelésének és a továbblépés tervezésének segítése, szakmai segítségnyújtás a lokális társadalomfejlesztés szellemi infrastruktúrájának megteremtésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolása (Varga – Vercseg 1998.).

A közösségfejlesztés fázisai

A közösségfejlesztés alapja a „képesse tétel”. Ez a folyamat olyan eszközöket és módszereket alkalmazását jelenti, melyek segítségével az egyének, a csoportok vagy közösségek maguk irányíthatják saját életüket, elérik saját céljaikat, így válnak képesse önmaguk és mások boldogulása, életminőségük, körülményeik javítása érdekében munkálkodni. A szakirodalomban a képesse tétel a „hatalommal való felruházás” (empowerment) fogalmaként is megjelenik. A képesse tétel folyamata három szinten jelenik meg, az individuális, a csoport és a közösségi megmozdulás szintjén. Az egyén szintjén képesek legyünk kifejezni, kifejeíteni a „saját”

nézőpontunkat, a csoport szintjén képesek legyünk megformálni a „mi” igazságunkat a közösségi megmozdulás szintjén képesek legyünk tárgyalni/megegyezni „másokkal”. A képessé tétel folyamatának van egy individuális, egy csoport és egy közösségi szintje. Individuális szinten képesek vagyunk kifejezni, kifejtetni a „saját” nézőpontunkat. A csoport szintjén meg tudjuk formálni a „mi” igazságunkat. A közösségi megmozdulás szintjén tudunk tárgyalni, képesek vagyunk megegyezni másokkal (Arapovics-Vercseg 2017).

IFJÚSÁGSEGÍTÉS, IFJÚSÁGI MUNKA

AZ IFJÚSÁGPOLITIKA KEZDETEI

Az ifjúságügy, mint szakpolitika vélhetően egyidős az emberiséggel. Már az ősközösségi társadalomban is külön feladat volt a fiatalok felkészítése az életük során várható eseményekre. A természeti népeknél ennek formái a mai napig megfigyelhetők, jó példa erre Az istenek a fejükre estek című film, amely egy jelenet erejéig bemutatja, hogy a Kalahári sivatagban élő busmanok hogyan tanítják vadászatra a gyermekeket. Azt mondhatjuk tehát, hogy ez volt az első „közpolitika”, amely a fiatalokra irányult.

Később ezt követte a beavatási szertartások megjelenése, amelyek egyfajta érettségi vizsgának is tekinthetők, melynek sikeres elvégzése után a fiatal a közösség teljes jogú tagjává vált. Ezen szertartások formái területenként és időszakonként igencsak változatosak voltak, például az ókori Spártában a harcművészet mellett a szexuális felvilágosítást is magában foglalta.

Az ipari forradalom egy új közpolitikát is szült, megjelent a szociálpolitika, melynek egyik első intézkedése az árvaházak létrehozása volt Angliában. Később a gyermekvédelem megjelent a gyermekmunka tilalmában és az árvasági ellátás biztosításában is.

Rohamos fejlődésnek indult az egészségügy is, a védőoltások bevezetése, később az önálló gyermekorvosi hivatás megjelenése ebben a közpolitikában is kitüntetett célcsoporttá tette az ifjúságot.

De megjelent az ifjúságügy igazságügyben (például a fiatalokat ért támadások súlyosbító körülményként való megjelenítésében), vallásügyben (például a missziós tevékenységek állami finanszírozásában) és a politikai-ideológiai nevelésben is (például az államilag létrehozott ifjúsági szervezetek kapcsán).

A XX. század második feléig tehát az ifjúságügy nem önálló közpolitikaként, hanem más közpolitikák (elsősorban az oktatáspolitiká, a szociálpolitika és az egészségpolitika) részeként jelent meg.

Ifjúságpolitika, mint önálló közpolitika megjelenése

A kormányzatok figyelmét az ifjúságügy fontosságára a '68-as diáklázadások irányították rá. A politikusokat meglepte a társadalom- és kapitalizmuskritikát megfogalmazó mozgalomhoz csatlakozó fiatalok tömege, hiszen a jóléti államok kiépítése kapcsán azt gondolták, hogy a fiatalok számára vonzó, stabil, biztonságos jövőképet, életpálya-modelleket tudnak biztosítani. A nemritkán erőszakba torkolló tüntetések, az intézmények elfoglalása, az oktatás megbénítása állami beavatkozást igényelt, amely az önálló és komplex ifjúságpolitika megszületéséhez vezetett.

Az európai államok ifjúságpolitikája nem egységes. Legfontosabb közös vonásuk, hogy az ifjúságügyet a többi (fentebb megnevezett) közpolitikától külön, de azokkal együttműködve kezelik. Az hogy egy-egy államban milyen intézményrendszer alakult ki, arra az ország társadalmi-gazdaság berendezkedése, a fiatalok előtt álló kihívások típusa, valamint az ország szociálpolitikai, valamint államigazgatási gyakorlata is hatással volt. De a legfontosabb szempont az, hogy milyen az ifjúságról alkotott politikai felfogás. Az egyik álláspont arra hívja fel a figyelmet, hogy az ifjúság, mint probléma jelenik meg a társadalomban, míg a másik nézet az ifjúság erőforrás szerepét emeli ki. A gazdaságilag fejlődő, stabil politikai helyzetben lévő államok általában ez utóbbit, míg a gazdasági recesszióban lévő, instabil politikai helyzetű országok az utóbbit vallják.

Ifjúságpolitikai modellek

Mint korábban már említettük, az európai államok ifjúságpolitikája nem egységes. Egy adott ország ifjúságpolitikai intézményrendszerét a már említett probléma-erőforrás dimenzió mellett a következő tényezők határozzák meg:

- Az ifjúságpolitika szerepe az államigazgatáson belül. Két fő típus jelenik meg. Az egyik típusba a különálló ifjúsági szektorral nem rendelkező országok. (Anglia, Dánia, Írország) Ezekben a tagállamokban az ifjúságpolitika nemzeti szintű koordinációja nem, vagy csak nagyon kismértékben létezik. A másik típusba a kiterjedt

ifjúsági szektorral rendelkező országok (Svédország, Franciaország, Ausztria, Belgium) tartoznak, ezekben a tagállamokban jelen van ifjúsági ügyekért felelős miniszter és minisztérium.

- Az ifjúsági ügyek jogi szabályozása. Az európai államok majd mindegyikében a jogrendszerben megtalálhatóak a kifejezetten az ifjúságra vonatkozó jogszabályok, amelyek közé leginkább az oktatást, szociális jólétet, bűnözést szabályozó jogszabályok tartoznak. A legfőbb különbség abban mutatkozik meg a tagállamok között, hogy létezik-e önálló ifjúsági törvény.

Ezek alapján Európában négyféle ifjúságpolitikai modellről beszélhetünk: az univerzalista, a közösség alapú, a védelmező és a mediterrán modellről.

Az univerzalista modell a skandináv államokra jellemző. Létezik széles hatókörrel és forrásokkal bíró minisztérium, ami bár együttműködik a civil szektorral, de az irányítást a kezében tartja. Az ifjúságot, mint erőforrást kezeli, az ifjúságpolitika fő céljai a fiatalok önállóságának megteremtése, és a politikai részvétel növelése.

Ezzel szemben a közösségi modellt alkalmazó államokban (Nagy-Britannia, Dánia) az állami szerepvállalás alacsony, a források biztosításában vesz részt, az ifjúsági munka leginkább a civil szektorra hárul. A fiatalokra, mint problémára tekintenek, az ifjúságpolitika célja a hátrányos helyzetben lévő fiatalok megsegítése.

A védelmező modell (Ausztria, Franciaország, Németország) kiindulópontja, hogy társadalomban a fiatalok sérülékeny helyzetben vannak, ezért az ifjúságpolitika célja minél jobban megvédeni őket a társadalmi kihívásokkal szemben. Az ifjúságpolitika állami intézményrendszere ebben a modellben a legkiterjedtebb és legerősebb. Emellett jelentős az ifjúsági civil szféra szerepe is.

A mediterrán modellben a hagyományos társadalmi intézmények, a család és a vallási közösségek látják el a szociális feladatokat. Emellett az állam (jelen esetben Görögország, Portugália, Spanyolország) erőteljesen centralizált

állami ifjúságpolitikai intézményrendszert alakít ki. Az ifjúságra egyszerre tekintenek erőforrásként és problémaként.

Az ifjúságpolitika európai uniós szinten is megjelenik. 2001-ben az Európai Bizottság megjelentette a Fehér Könyv az Európai Ifjúságpolitikáról Új lendület Európa fiataljai számára című kiadványt, melyet páratlanul széles konzultációs eljárás előzött meg. Másfél év alatt több ezer fiatal, az ifjúsági szervezetek és szakemberek képviselői mondták el Európa szerte különböző fórumokon véleményüket a felvetett témakörökkel kapcsolatban. A dokumentum a kívánatos ifjúságpolitikai intézkedéseket négy területre csoportosítja:

- Részvétel biztosítása a döntéshozatali folyamatokban.
- Információs szolgáltatás fejlesztése, az információk közötti eligazodás segítése.
- Tapasztalatszerzés lehetőségeinek fejlesztése legfőképpen önkéntes szolgálat által.
- A fiatalok jobb megértése rendszeres ifjúságkutatások által, valamint önálló, professzionális ifjúságsegítő képzés fejlesztésével.

Az Európai Unió modelljében az ifjúság mint erőforrás jelenik meg, az ifjúságpolitikai intézkedések legfőbb célja, hogy a fiatalok aktív, önálló, felelősségteljes, diszkriminációmentes, toleráns, innovatív polgárokká, „citoyennekké” váljanak.

Probléma centrikus megközelítés

Az Európai Unióban két fő nézőpont létezik az ifjúságról alkotott politikai felfogásban, az egyik álláspont arra hívja fel a figyelmet, hogy az ifjúság, mint probléma (a kockázatok nagyobbak az esetükben, illetve radikálisabb megoldásokat részesítenek előnyben - Beck: kockázat-társadalom, Gábor: veszélyeztetett fiatalok) jelenik meg a társadalomban, míg a másik nézet az ifjúság fejlesztő szerepét emeli ki, rá, mint erőforrásra tekint. A

következőkben ezeken keresztül próbálom meg értelmezni az ifjúságpolitika szerepét, feladatait, eszközrendszerét.

Az első nézőpontnak talán legjellegzetesebb reprezentáns példája a brit közösségi modell. Ennek jellemzője, hogy az állami szerepvállalás alacsony (Angliában nincs központi ifjúsági intézményrendszer), így az ifjúsági munka leginkább a civil szektorra hárul, az ifjúságpolitika módszerei között a tradicionális közösség alapú ifjúsági munka áll. A fiatalokra, mint problémára tekintenek, ezen belül is hangsúlyosan jelenik meg a fiatakként töltött korszak meghosszabbodása, a társadalmi kirekesztés és az ifjúsági részvétel kérdése. Legfontosabb célként a hátrányos helyzetben lévő fiatalok megsegítése, valamint a politikai részvétel növelése jelenik meg, legfontosabb célcsoportként pedig a hátrányos helyzetű fiatalok.

Ezt a logikát követve megpróbáltam összegyűjteni az elmúlt években Magyarországon, azokat a fiatalokat érintő problémákat, amelyeknek lettek politikai következményeik. A táblázatban összegyűjtöttem a válaszintézkedéseket, és jeleztem azt is, hogy melyik más szakpolitikai terület lehet érintett a megoldásban.

Fiatalokkal kapcsolatos társadalmi problémák Magyarországon

Probléma	Intézkedések	Szakpolitika
Hátrányos helyzet	Gyermekesély programok, szociális transferek, esélyegyenlőségi programok, Egyenlő Bánásmód Tv. LHH programok, fogyatékkal élők foglalkoztatásának támogatása, akadálymentesítés	Szociálpolitika / Foglalkoztatáspolitikai / Igazságügy / Fejlesztéspolitika
Lakhatás	Szocpol, kedvezményes hitelek, előtakarékoság állami támogatással, szociális bérlakás, fecskeház	Szociálpolitika
Erőszak	BTK szigorítások, iskolarendőr intézménye,	Igazságügy / Rendészet
Munkanélküliség	FIT, START kártya, gyakornoki programok, Kontaktpontok, Ifjúsági Garanciaprogram, pályorientációs tanácsadók az iskolákban, duális szakképzés, elterelés	Szociálpolitika / Foglalkoztatáspolitikai / Gazdaságpolitika / Oktatáspolitikai
Drog	KEF, elterelés, túcseres program, felvilágosítás Nemzeti Drogstratégia, Drog törvény szigorítása (elterelés), Kitiltás	Egészségpolitika / Rendészet / Szociálpolitika
Családalapítás	Családi pótlék, Gyes-Gyed, adókedvezmények	Szociálpolitika / Családpolitika
Migráció	Tudósok hazacsábítása, „Minden ideköt” kampány	Gazdaságpolitika / Foglalkoztatáspolitikai
Ismerethiányból adódó kockázatok	ifjúsági információs pontok és tanácsadó irodák, Kontaktpontok, IKSZT	Oktatáspolitikai
Önállóság		Oktatáspolitikai?
Kirekesztődés		Szociálpolitika? / Oktatáspolitikai?
Emberi méltóság (cyber bullying, kiközösítés, megalázás)		Oktatáspolitikai?
Politikai részvétel, társadalmi aktivitás	kötelező iskolai közösségi szolgálat	Oktatáspolitikai?

Látható, hogy a problémák jelentős része „megtalálta a helyét”. A „szürke zóna” tartalmazza azokat, amelyeket nehéz besorolni más szakpolitikák alá. Ez nem csak nekem nem sikerült: az intézkedés oszlop hiátusai jelzik, hogy ezeken a területeken nem történt az elmúlt években jelentős intézkedés. Pedig, hogy ezek milyen jelentősek, jelzik a közelmúlt eseményei, kutatási eredményei, melyekből néhány példát be is mutatnánk.

Marginalizálódás – kirekesztődés – kiközösítés – megalázás

- Tüntetések 2006. – Gönczöl jelentés: *„Egyes csoportok elhagyatottsága problémákat gerjeszt a társadalom összességére nézve. Ezek között kitüntetett helyen találni a gyerekek és ifjak csoportját, valamint egyes kistérségi közösségeket. A korábbi összetartó, szocializáló intézményes keretek széthulltak, újak alig keletkeztek. A fiatalok nagy része kallódik, és szilárd kapcsolatok híján könnyen csapódik veszélyes vállalkozásokhoz. Nem véletlen, hogy az erőszakos utcai cselekményekben mindenütt, így Magyarországon is, felülreprezentált a részvétele.”*
- Lövöldözés a Pécsi Tudományegyetemen 2009. – Aronson Columbine után: *„Az osztályteremben ez a légkör nyertesekre és vesztesekre osztja a diákokat; vannak a kevesek, akiknek minden sikerül, akik a középpontban állnak, és vannak a tömegek, akik magányosak és nyomorultul érzik magukat - akik kintről néznek befelé.”*

Társadalmi aktivitás

- A Magyar Ifjúság 2012-es adatfelvételkor a megkérdezettek 57 százaléka nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem érdekli a politika, míg alig 2 százaléuk körében jellemző a politika iránti fokozott érdeklődés. – Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet: *„A fiatalok politikai részvételét vizsgáló kutatásaikban [Gazsó és Laki] a fiatalok körében kimutatott politikai elfordulást, a politikai passzivitást a pártokra vonatkozó negatív képzetek és értékelő vélemények erősödéséből vezetik le. További fontos következtetésük szerint rendkívül alacsony a*

rendszerváltozást követően felnövekvő korosztályok társadalmi aktivitása és politikai érdeklődése.”

- *Az elmúlt évek ifjúságkutatásai a fiatalok formális szervezeti tagságát 5-8 % közé teszik. - Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet: „Nemzetközi összevetésben vizsgálva a magyar fiatalok szervezeti aktivitása az Európai Unióban élő fiatalok vonatkozó adataival való tagállami összehasonlításában is kifejezetten alacsony: az EU tagországaiban élő fiatalok átlagától (52 százalék) jelentősen elmaradva, a magyar fiataloknak csupán 40 százaléka vett részt bármilyen szervezet tevékenységében, ezzel Magyarország 24. a 27 ország szervezeti aktivitás szerinti rangsorában.”*
- *Az intézményi és rendszerszintű bizalom rendkívül alacsony a fiatalok körében. - Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet: „A Magyar Ifjúság 2012 keretében felvett adatok alapján a 2008-ban mért 40 százalékos aránnyal megegyezik a demokráciát minden körülmények között elfogadó fiatalok aránya.”*

Önállóság

Itt az idézetek helyett az Ifjúság kutatások adatfelvételeinek az önállóságra vonatkozó kérdésekre adott válaszokból összeállított táblázaton keresztül szeretnénk érzékeltetni a problémát:

Az önállóság mutatói az Ifjúság kutatásokban (%)

Önállóság és felelősség	Ifjúság 2000	Ifjúság 2004	Ifjúság 2008	Magyar Ifjúság 2012
Önálló életvitel	28	36	30	n.a.
Vállalkozó/őstermelő	17	9	6	4
Terv: családalapítás/ gyermekvállalás	36	30	n.a.	n.a.
Rendszeresen sportol/dohányzik	33/29	41/32	38/30	35/27

Székely Levente, a Magyar Ifjúság 2012 nagymintás kutatás vezetője ezen jellemzők alapján a mai fiatalokat új csendes generációnak nevezte el, melyet a következő jellemzőkkel szemléltet:

- konformitás - nem akarják megdönteni a status quo-t, elfogadják a szüleik életeszményét;
- általánosan tapasztalható bizonytalanság - elkötelezettség hiánya, céltalanság, befelé figyelés, a rendezettség iránti vágy;
- passzivitás - civil aktivitás hiánya, apolitikus, visszahúzódozó attitűd, otthon, képernyők előtt töltött szabadidő, mozgásszegény életmód, stagnáló deviáns magatartások.

Következtetések:

- A probléma centrikus modell közpolitikai szemléletet tükröz.
- A modell alapfeltétele az a liberális szemlélet, amely az állam beleszólását a polgárok életébe a lehető legminimálisabb szintre próbálja leredukálni, a problémák megoldására ezért jól célzott (csak a rászorulókra irányuló) intézkedéseket foganatosít, de nagy általánosságban a társadalomra, illetve annak csoportjaira, közösségeire, intézményeire bízta a feladatokat jelentős részét.
- Látható viszont, hogy az illiberális-paternalista államszemléletben, és főleg erős közösségek hiányában a közösségi modell nem működőképes.

Erőforrás irányú megközelítés

Ennek a nézőpontnak talán reprezentáns példája a skandináv univerzális és részben a német-osztrák védelmező modell. A kettő között jellemzői a következők:

- az államigazgatás intézményrendszerén belül létezik ifjúsági ügyekre dedikált szerv,
- az állami részvétel mellett az ifjúsági civil szektor is nagyon fejlett,
- az állami intézmények és a civil szektor együttműködik,
- az ifjúságot, mint erőforrást kezelik, az ifjúságpolitika fő céljai között pedig a fiatalok önállóságának megteremtése, és a politikai részvétel növelése áll,

- az ifjúságpolitika célja továbbá megvédeni a fiatalokat a társadalmi kihívásokkal szemben,
- a jogalkotás szintjén is megjelenítik az ifjúságpolitikai célokat,
- az ifjúságpolitika célcsoportja a teljes ifjúság.

Látható, hogy a célok és feladatok között azok a kérdések szerepelnek, amelyekre az előző modellben nem kaptunk válaszokat. A szemléletbeli különbséget Laki László a következőképpen mutatja be: „*A modern társadalomban a fiatalok társadalmi felkészítését és beillesztését sok és sokféle intézmény, szervezet egyidejű működése biztosítja. Ennek csak az egyik eleme a család, melynek fontosságához aligha férhet kétség, emellett azonban az oktatási-képzési rendszer, az önkormányzatok, az ifjúsági és civilszervezetek, az egyházak, a kortárs csoportok, a média vagy az állam szintén részesei a generációs reprodukcióban részt vevő intézményrendszernek. Egyáltalán nem mindegy, hogy ezek az intézmények miként vannak ellátva erőforrásokkal, miként teljesítik funkcióikat, vagy hogy milyenek a kölcsönkapcsolataik, és milyen hatékonysággal működnek együtt a fiatal generációk sikeres társadalmi felkészítésében.*” Azaz a fiatalok sikeres szocializációhoz ma már nem elégségesek a hagyományos társadalmi és állami intézmények. Ennek legfőbb oka, hogy „*Az ifjúságot nem tekintjük önálló, még kevésbé egységes társadalmi csoportnak vagy rétegnek. Ide ugyanis nagyon különböző életkorú (pl. 13–15 évestől 25–30 évesig), családi állapotú (hajadon, nőtlen, házas, élettársi kapcsolatban élő, elvált stb.) státusú (diák, dolgozó, munkanélküli, háztartásbeli, gyesen lévő stb.) fiatal tartozik, akik az ország különböző régióiban, kistérségeiben és településeiben nagyon is eltérő körülmények közt készültek és készülnek felnőttkori életükre.*” Vagyis, az ifjúságpolitika, mint önálló szakpolitika akkor értelmezhető, ha feltárjuk azokat a speciális jellemzőket, amelyek jellemzőek erre a korosztályra, és emellett kevésbé hangsúlyosak az idősebb generációk esetében. Azaz találunk olyan speciális élethelyzeteket, amelyek csak a fiatalokra jellemzőek. Ezek az életkori sajátosságok a következők lehetnek:

- Állandó jövedelem hiánya, ami korlátozza a választási lehetőségeket.
- Empirikus tapasztalatok hiánya, ami által hiányos a problémamegoldó eszköztárak is.
- Kapcsolatrendszer hiánya az idősebb generációkkal, a lobbitechnikák ismeretének hiánya, ezért alacsony érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek.
- Információ-menedzsment technikák hiánya, emiatt nehezebb eligazodás a világban.

Nem véletlen, hogy a Fehér Könyv folyamat során az Európai Unió a tagállamoknak ajánlott ifjúságpolitikai keretrendszert a következő négy alappillérre helyezte:

- a közéletben való részvétel erősítése,
- az információszolgáltatás fejlesztése,
- a tapasztalatszerzés lehetőségeinek fejlesztése, és
- a fiatalok jobb megértése rendszeres ifjúságkutatások által, valamint önálló, professzionális ifjúságsegítő képzés fejlesztésével.

Ennek szellemében a dokumentum víziója, hogy az európai fiatalok aktív, önálló, felelősségteljes, diszkriminációmentes, toleráns, innovatív polgárokká, az európai értékek hordozójává, úgynevezett „citoyennekké” váljanak, így valódi erőforrási legyének a közös jövőnknek.

A modell feltételezi az ifjúságpolitika önálló szakpolitikaként való megjelenését, de pontosan az equal opportunity elv szellemében. A felvállalt feladatok túlburjánzását pedig a következő hármas tagozódású fogalmi struktúra korlátozza:

- Ifjúságügy: Mindazon dolgok összessége, aminek ifjúsági vonatkozása van, azaz valamilyen kapcsolatba hozható a fiatalok élethelyzeteivel.
- Ifjúságpolitika: A fiatalokra irányuló szolgáltatások és lehetőségek tervezett, tudatos összefoglalása, és végrehajtása.
- Ifjúsági munka: Mindazok a tevékenységek, amelyek a fiatalok és a velük közvetlen kapcsolatban lévő szereplők közötti interakciókban jelennek meg.

Azaz a konkrét kérdések, problémák megoldásában (ifjúságügy), és a konkrét feladatok ellátásában (ifjúsági munka) is lehet és érdemes kooperálni mind a többi szakpolitika intézményrendszerével, mind pedig a civil szervezetekkel. Ahogy Laki fogalmaz: *„Ezen intézmények között – az adott ország gazdasági-társadalmi berendezkedésének, fejlettségének, jogrendjének, hagyományainak, politikai erőviszonyainak stb. megfelelően – kialakulnak bizonyos kölcsönkapcsolatok, funkció- és erőforrás-megosztási viszonyok. Ezek természetesen nem időtlenek, hanem folyamatosan változnak, azzal azonban, hogy ennek van egy kialakult és bevett rendje, a generációs reprodukció egyfelől kiszámíthatóvá és tervezhetővé válik a benne részt vevők, másfelől funkcionálisabbá és hatékonyabbá a társadalom egésze számára.”*

Következtetések:

- Az erőforrás irányú megközelítés a fiatalok speciális helyzetéből adódó jellemzőire építve az önállóság és az aktivitás kérdéseire összpontosít.
- Bár ebben a modellben az összes fiatal lehet kedvezményezett, nem feltétlenül sokszorozza meg a másik modell megvalósításához szükséges erőforrásokat.
- Ennek záloga a kölcsönös bizalmon alapuló kooperáció, valamint a partnerek erősítése, ám ez egy kontroll-függő társadalomban komoly nehézségekbe ütközik.

A különböző megközelítések elemzése

Először is fontos tisztázni néhány fogalmi kérdést, ugyanis ezek gyakran a szakemberek fejében is összekeverednek.

- Ifjúságügy: Mindazon dolgok összessége, aminek ifjúsági vonatkozása van, azaz valamilyen kapcsolatba hozható a fiatalok élethelyzeteivel.
- Ifjúságpolitika: A fiatalokra irányuló szolgáltatások és lehetőségek tervezett, tudatos összefoglalása, és végrehajtása.
- Ifjúsági munka: Mindazok a tevékenységek, amelyek a fiatalok és a velük közvetlen kapcsolatban lévő szereplők közötti interakciókban jelennek meg.

A sorrend nem véletlen, az általánostól a konkrétig halad. A fogalmi keveredést nevezhetjük első fajú hibának az értelmezésben. Az ifjúsági szakemberek – főleg ha elméleti síkon diskurálnak - alkalmanként a torkosság bűnébe esnek, és ifjúságpolitikaként kezelik az ifjúságügyet, míg a „frontvonalakon harcolók” gyakran elfeledkeznek a stratégiaalkotás fontosságáról, és konkrét tevékenységek manifesztációjára degradálják azt.

A problémaközpontú modellek – nevükből adódóan – a fiatalokat érintő problémák megoldására, a veszélyeztetettség csökkentésére fókuszálnak. Központi kérdéseik a fiatakként töltött korszak meghosszabbodása, a társadalmi kirekesztődés, a munkanélküliség, az erőszak visszaszorítása, a párválasztás és családalapítás segítése, azaz konkrét hátrányos helyzetek kezelése, és csak másodsorban céljuk az ifjúsági politikai részvételének növelése. Ezért elsődleges célcsoportként a hátrányos helyzetű fiatalok jelennek meg. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a probléma centrikus modell közpolitikai szemléletet tükröz.

A problémaközpontú megközelítés SWOT-analízise

Erősségek:

- A konkrét problémákra fókuszálás segíti a beavatkozás célzását, ezáltal hatékonyabb.
- Az eredmények rövid távon láthatóak.
- Egyértelmű szerepek az aktorok között.

Gyengeségek

- Folyamatos konfrontáció a „konkurens” szakpolitikákkal (oktatáspolitikákkal, egészségpolitika, foglalkoztatáspolitikákkal, szociálpolitika, ...).
- Mivel a problémák térben és időben különbözőek lehetnek, nem alakul egységes, univerzális keretrendszer, ami nem segíti a professzionalizálódást. De lehetetlen is a képzés
- Jelenre fókuszál.

Lehetőségek

- Projektfinanszírozás
- Összefogva a társ-szakpolitikákkal komplex programok szinergiák
- Profil bővíthető rugalmasan alakítható, bejáratott helyszíneken könnyebb elérés

Veszélyek

- A nagyobb hatalommal és lobbierővel rendelkező szakpolitikákkal szembeni verseny az erőforrásokért kudarcra van ítélve.
- Megszűnik a koherencia és a kontinuitás, az ifjúságpolitika végleg elprojektesedik.

- Függő helyzetbe hozza a fiatalokat.

Az erőforrás-központú modellek az ifjúságot, mint erőforrást kezelik, ezért a fiatalok önállóságának megteremtésére, aktivizálásukra, önmegvalósításuk segítésére fókuszálnak, és csak másodsorban céljuk megvédeni a fiatalokat a konkrét társadalmi kihívásokkal szemben. Célcsoportja a teljes ifjúság. Azokat a speciális helyzeteket vizsgálja, amelyek jellemzőek erre a korosztályra, és emellett kevésbé hangsúlyosak az idősebb generációk esetében. Ezek az életkori sajátosságok a következők lehetnek:

- Állandó jövedelem hiánya, ami korlátozza a választási lehetőségeket.
- Empirikus tapasztalatok hiánya, ami által hiányos a problémamegoldó eszköztárak is.
- Kapcsolatrendszer hiánya az idősebb generációkkal, a lobbizás technikák ismeretének hiánya, ezért alacsony érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek.
- Információ-menedzsment technikák hiánya, emiatt nehezebb eligazodás a világban.

A Fehér Könyv folyamat során az Európai Unió a tagállamoknak ajánlott ifjúságpolitikai keretrendszert – ezen szempontokat alapul véve - a következő négy alappillérre helyezte:

- a közéletben való részvétel erősítése,
- az információszolgáltatás fejlesztése,
- a tapasztalatszerzés lehetőségeinek fejlesztése, és
- a fiatalok jobb megértése rendszeres ifjúságkutatások által, valamint önálló, professzionális ifjúságsegítő képzés fejlesztésével.

Az előzővel szemben ez önálló szakpolitikai megközelítést jelent, lehetőséget teremtve arra, hogy a jogalkotás szintjén is megjelenjenek az ifjúságpolitikai célok.

Az erőforrás-központú megközelítés SWOT-analízise

Erősségek:

- Megteremti az ifjúságpolitika univerzális értelmezésének lehetőségét, professzionalizálódását
- Nincs konfrontáció
- Preventív

Gyengeségek

- Eredmények nehezen mérhetőek
- Kevés konkrét cél (inkább általános)
- Alacsony érdekérvényesítő képesség

Lehetőségek

- Hosszú távon biztosítja a békét
- Projektfinanszírozás
- Intézményrendszer és szolgáltatások bővítése és fejlesztése a meglévő bázison

Veszélyek

- Forráselosztáskor háttérbe szorul
- A problémákkal küszködők kimaradnak, leszakadnak
- Rutinná válik, bürokratizálódik, megszűnik az innováció, rugalmatlanná válik.

Az állami szerepvállalás jellege és mértéke

A három uralkodó nagy politikai-eszmei irányzat legfontosabb különbsége, hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség (mai értelmezésben közösség) értékhármasság mely tagját állítja középpontba. De az értékpreferencia

egyben rendező elv is minden társadalmi kérdésben, így a szociálpolitikában, amit jól érzékeltet Esping-Andersen jóléti állam tipológiája:

- Liberális jóléti rezsím: központi érték az egyén szabadsága, az állam szerepvállalása alacsony szintű, a szolgáltatások rászorultság elven hozzáférhetőek, cél a probléma mielőbbi megoldása, ehhez pénzügyi támogatást nyújt, de az egyéni felelősségre épít.
- Szociáldemokrata jóléti rezsím: központi érték a polgárok egyenlősége, az állam szerepvállalása magas szintű, a szolgáltatásokra univerzálisan mindenki jogosult, cél a problémák kialakulásának megelőzése, ehhez széleskörű szolgáltató intézményrendszert tart fenn, az állam felelősségét hangsúlyozza.
- Konzervatív jóléti rezsím: központi érték a közösség, az állam szerepvállalása közepes szintű, korporatív jellegű, együttműködik a civil intézményekkel, a szolgáltatások feltételhez kötöttek (együttműködés), cél a közösségek önvédelmi erejének növelése, ehhez számukra jelentős támogatást nyújt, a közösségek felelősségét hangsúlyozza.

Az állami szerepvállalás és a ráfordítások mértéke tehát a szociáldemokrata rezsimekben a legjelentősebb, a liberálisokban alacsony (Angliában például nincs központi ifjúsági intézményrendszer), míg a konzervatívokban magas ráfordítás mellett kisebb intézményrendszerrel és a civil szervezetek bevonásával látják el a vállalt feladatokat.

További differenciáló tényező lehet, hogy az államigazgatás intézményrendszerén belül létezik-e önálló ifjúsági ügyekre dedikált szerv illetve van-e ifjúsági törvény. Az is fontos, hogy mekkora bizalommal tekint az állam a társadalmi intézményekre, azaz mennyire centralizált (és paternalista) vagy decentralizált az intézményrendszer illetve maga az ifjúságpolitika, és annak alakításába milyen mértékben vonják be a célcsoportot, azaz magukat a fiatalokat.

Az ifjúsági munka, mint professzió

Fontosnak tartom a modellalkotás folyamatában az eddig vizsgált állami és társadalmi keretrendszeren túl azt is, hogy milyen jellemzői vannak az egyes országokban az ifjúsági munkának, mint önálló foglalkozásnak. Ez a kérdés persze függ az előzőektől, hiszen azok kijelölik a feladatokat és eszközöket, ezzel együtt az azok ellátásához szükséges szakmai kompetenciákat is. Ám azért vizsgálom mégis külön dimenzióként, mert van mégis egy függetlenségi faktora, mégpedig az, hogy mely tudományterület keretén belül találták meg a helyét. Ugyanis jelentős különbségek lehetnek mind a képzés tartalmában, mind a szemléletmódban, mind pedig az alkalmazott szakmai protokollokban aszerint, hogy ez a tudományterület a pedagógia, a szociológia, a szociális munka, vagy éppen a pszichológia illetve szociálpszichológia.

- Amennyiben a szociológiához tartozik, akkor a hangsúly a fiatalok megismerésén, az ifjúságkutatásokon van, az ifjúságsegítő elemez, előkészít, szervez, de nincsenek igazán döntési jogkörei, célcsoportja a teljes ifjúság.
- Ha a keretet a szociális munka adja, akkor a hangsúly a segítő jellegen van, az ifjúságsegítő, mint közösségi munkás informál, tanácsot ad, aktívan közreműködik a problémák megoldásában, esetleg hatósági jogkörrel, így döntési jogosultsággal is felruházva, célcsoportja a problémával küszködő, hátrányos helyzetű fiatalok.
- Amennyiben a szakma a pedagógia keretében találja meg a helyét, a hangsúly a nemformális tanuláson van, az ifjúságsegítő programokat szervez, animál, a programok tervezésében döntési jogkörrel és önállósággal rendelkezik, célcsoportja a teljes ifjúság.
- Végül, ha ez a keret a pszichológia, illetve szociálpszichológia, akkor a hangsúly a társas viselkedés szabályain, a konfliktusok kezelésén, a tolerancia fejlesztésén, az egyéni kiteljesülést gátló tényezők csökkentésén van, az ifjúságsegítő mediál, trénerkedik,

facilitál, a döntéseket a résztvevőkre bízva, célcsoportját inkább a problémás fiatalok alkotják.

A képzés mellett a másik fontos kérdés a foglalkoztathatóság, ami részben összefügg azzal is, hogy ki a megrendelő: az állam, a piac vagy a civil közösség. A piac számára hasznos lehet a célcsoport minél jobb ismerete, vagy a közösségi programok szervezésében megszerzett tudás, ám a szociális feladatokat nem tudja értelmezni. Ahol tehát fontos ezen szektor aktív részvétele is az ifjúságpolitikában, ott az eredeti kérdés eldöntésénél ez is fontos szempont. Ezzel párhuzamosan egy problémaközpontú megközelítést valló rezsim számára pont az animáció vagy a mediáció az, amire már nem jut forrás, ezért ebben az esetben a szociális munka a preferált keret.

Ideáltípusok

A fenti három dimenzió alkalmas arra, hogy megalkossuk az európai ifjúságpolitikai modellek tipológiáját.

Az ifjúságpolitikai modellek tipológiája

		Erőforrás			
		Univerzális	Védelmező		
Jelentős állami szerep				Együtt- működés a civilekkel	
		Mediterrán	Közösségi		
		Probléma			

- Az univerzális modell a szociáldemokrata jóléti rezsimekre (leginkább a skandináv államokra) jellemző. Jelentős állami

intézményrendszer nyújt széleskörű szolgáltatásokat a fiataloknak, azzal a céllal, hogy segítse önállóvá válásukat, és erősítse politikai aktivitásukat. Célcsoportja a teljes ifjúsági korosztály, akikre erőforrásként tekint. Decentralizált döntéshozatal jellemző rá, a döntésekben a fiatalok aktív szerepet vállalnak. Az ifjúságsegítő jellemzően pedagógus vagy szociális munkás.

- A közösségi modell a liberális jóléti rezsimekre (leginkább Nagy-Britanniára) jellemző. Kicsi vagy egyáltalán nem létező az állami intézményrendszer, a szolgáltatásokat a civil szervezetek nyújtják a hátrányos helyzetű fiataloknak, azzal céllal, hogy kezeljék a szociális problémákat. A fiatalokra, mint problémára tekint. Decentralizált. Az ifjúságsegítő jellemzően szociális munkás.

- A védelmező modell a konzervatív jóléti rezsimekre (leginkább Németországra, Ausztriára, Franciaországra és a Benelux államokra) jellemző. A jelentős állami intézményrendszer a civil szervezetekkel együttműködve nyújt széleskörű szolgáltatásokat a fiataloknak, az őket érintő problémák kezelésében és társadalmi integrációjuk segítségével. Egyszerre van jelen az erőforrás- és a probléma fókusz, de az előbbi a hangsúlyosabb. Célcsoportja a teljes ifjúsági korosztály, de külön figyelmet kapnak a hátrányos helyzetű fiatalok. Decentralizált döntéshozatal jellemző rá, a döntésekben itt is aktív szerepet kapnak a fiatalok. Az ifjúságsegítő jellemzően pedagógus vagy közösségfejlesztő.

- Végül a mediterrán modell egy – ezen kategóriák egyikébe sem sorolható – speciális eset, a déli államokra jellemző, a fiatalok problémaként jelennek meg, erősen centralizált rendszer civil együttműködések híján, speciális helyzetű célcsoportokkal. A fiatalok passzív résztvevői a döntéseknek.

A bemutatott modellek között – a korábbiak alapján – nem érdemes hierarchiát felállítani az alapján, hogy melyik lenne az ideális (egyedül a mediterrán modell lóg ki – lefelé). Másrészt, ezek egyre inkább ideáltípusoknak tekinthetők, ugyanis ahogy az elmúlt évek társadalmi-gazdasági változásai a

szociálpolitika területén is az úgynevezett harmadik utas kevert stratégiák bevezetését indították el, ezek az ifjúságpolitikában is megjelennek. Ha egy ország ezek előnyeit sikeresen ötvözik, akkor valósággá válhat a Fehér Könyv ideája, és a jelen európai fiataljai valóban aktív, önálló, felelősségteljes, diszkriminációmentes, toleráns, innovatív polgárokká, az európai értékek hordozójává, úgynevezett „citoyennekké” válnak, így valódi erőforrási lesznek a közös jövőnknek.

Ifjúságpolitika hazánkban a rendszerváltás után

Az első szabad választásokat követően a kormányzati tevékenységek a szocialista ifjúságpolitika lebontására, a felhalmozott ifjúsági vagyon (leginkább ingatlanok) átmentésére, a költségvetési, jogi, szervezeti keretek átalakításra irányultak, a tartalom kimunkálására, az ifjúságpolitikai célok meghatározására nem fordítottak kellő figyelmet. A második kormány ezek továbbfejlesztése mellett középpontba a párbeszéd fórumokat és az intézményrendszer kiépítését helyezte.

Igazán jelentős előrelépést a már említett harmadik ciklus hozott. A létrehozott Ifjúsági és Sportminisztérium valódi stratégiaalkotásba fogott, létrehozták a Regionális Ifjúsági Tanácsokat és szolgáltató irodákat, ezzel beemelték az ifjúságpolitikába az európai uniós alapelvek egyikét, a szubszidiaritás elvét. A decentralizáció a döntések szintjén is megjelent, a stratégiai partneri program meghirdetésével a civil partnerek is aktív szerephez jutottak az ifjúságpolitika alakításában. A nagy ívű elképzelések jogi kodifikációját is elindították, 2000-ben elkészítették és társadalmi vitára bocsátották az ifjúsági törvény tervezetét, de a kezdeti lendület a ciklus végére alábbhagyott, így az nem került a Parlament elé.

A következő kormány tovább folytatta az intézményrendszer decentralizált fejlesztését, többek között támogatták a települési szintű ifjúsági cselekvési tervek megalkotását, önkormányzati ifjúsági referensek alkalmazását, települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok létrejöttét. Ezzel párhuzamosan indult el az a törekvés, hogy a társadalmi párbeszéd-struktúrát átalakítva egy csúcs-ernyőszervezetet hozzanak létre, amely legitim módon képviseli a civil oldalt, egyben centralizálja az érdekképviseletet.

A 2004-es kormányátalakítás érzékenyen érintette az ifjúságügyet, az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium létrehozásával csökkent a szakterület kormányzati érdekképviselési potenciálja. Ez a negatív folyamat a következő kormányciklusban tovább gyűrűzött, az ifjúságpolitika a Szociális és Munkaügyi Minisztérium alá került, innentől kezdve már csak osztályvezetői szintű képviselettel. Ez egyszerre jelent meg a stratégiaalkotás háttérbe szorulásában és a célok elérésére fordítható források csökkenésében. A tárcsa 2007-es önértékelésében ez önkritikusan meg is jelent: *„az állami ifjúságpolitika intézményrendszere 1990 és 2007 között tehát kormányzati ciklusonként folyamatosan átalakult, a változások következtében egy erősen centralizált, ugyanakkor instabil intézményrendszer jött létre”*.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a megálmodott védelmező modell helyett a gyakorlatban az univerzalista modellt vezettük be.

Az ifjúságpolitika legfőbb hazai aktorainak rövid bemutatása

A közpolitikai szereplők között első helyen természetesen a kormányzat áll. Fentebb röviden bemutattam, hogyan alakult az ifjúságpolitika kormányzati képviselete a rendszerváltást követően. A jelenlegi struktúrában a NEFMI Ifjúsági Osztálya jelenti az ágazati legfőbb képviseletet, de a KIM struktúrájában is megjelennek feladatok. Emellett mindig létezett az érintett szakminisztériumok (egészségügyi, munkaügyi, oktatási, ...) között koordinációs fórum, amely legfőképpen az ifjúságot érintő törvényelőkészítő munka során ül össze.

A politikai pártok is több szinten bekapcsolódnak az ifjúságpolitika alakításába. A pártok struktúrájában megjelenő ifjúsági kabineteken túl a pártok ifjúsági szervezetei is (FIDELITAS, SOCIETAS, JOBBIK IT, IDF, ...) egyre jelentősebb szereplővé válnak (van olyan párt, ahol a vezető testületekbe is delegációs joguk van), bár az itt tevékenykedő ifjú politikusok sok esetben ugródeszkaként használják ezeket a platformokat. Mindemellett az Országgyűlés Ifjúsági és Sportbizottságában van módja a pártoknak elképzeléseiket ütköztetni.

A következő csoport az intézményrendszer képviselői. Ezek közül kiemelkedik a Mobilitás Ifjúsági Szolgálat, mely az Európai Unió fiatalokat

érintő közösségi programjának nemzeti irodájaként kezdte meg tevékenységét, majd a regionális ifjúsági szolgáltató irodák létrehozása után szakmai-fejlesztési, szolgáltatói, módszertani, információs és kutatási és támogatás-elosztási feladatokkal bővült a tevékenysége. A munkája hatékonyságát erősen befolyásolja, hogy nem önálló szervezeti egység, legutóbb a Foglalkoztatási Hivatal alá tartozott, jelenleg pedig az NCSZSI-be integrálódása folyik.

A Gyermek és Ifjúsági Alapprogramot az ifjúsági munka szakmai, módszertani és pénzügyi támogatása érdekében hozták létre. A kormányzati képviselők mellett civil delegáltak is részt vesznek a vezető testületeinek munkájában. A GYIA részeként működnek a Regionális Ifjúsági Tanácsok, szintén igazgatási és civil szereplők részvételével. A delegált források a „fénykorban” az évi egymilliárd forintot is elérték, de ez az évek során folyamatosan csökkent, az idén már a RIT-ek egyáltalán nem írtak ki pályázatokat, és országosan is csak közel 100 milliós forrást hirdettek meg. A jövő évi költségvetés tervezetében pedig nem szerepelt ilyen sor...

A helyi ifjúsági információs és tanácsadó irodákat az önkormányzatok hozták létre, ma már minden megyei jogú városban találkozhatunk velük, többségük módszertani központként segíti a megyék más településein létrehozott ifjúsági célú közösségi tereinek szakmai tevékenységét.

Az ifjúsági civil szervezetek száma is igen jelentős, az aktívak száma országosan 1500-ra tehető. Legfontosabb jellemzőjük a forráshiány miatti állami támogatásoktól való függőség. Sok szervezet ezért valamelyik párt holdudvarához csapódik. A legnagyobb ernyőszervezetek, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖOK), a Nagycsaládosok Országos Egyesülete (NOE), a történelmi egyházak ifjúsági képviselői és a Cserkészszövetség kiemelt partnere a kormányzati ifjúságpolitikának. Minden ciklusban központi kérdés, hogy milyen konzultációs fórum alakuljon a kormány és a civilek között, és ebben ki képviselje a civil oldalt. Ilyen civil „csúcsszervezet” létrehozására időről-időre próbálkozások indulnak, ilyen volt a Gyermek- és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (GyIÉT), az Országos Gyermek és Ifjúsági Parlament (OGyIP), a Magyar Gyermek és Ifjúsági Tanács (MAGYIT), vagy legutóbb a Gyermek- és Ifjúsági Konferencia (GyIK) megalapítása. Ezekben több száz szervezet képviseltette magát, de – éppen az átpolitizáltság okán -

számos ifjúsági szerveződés ezek egyikét sem tekintette legitim együttműködési fórumnak.

Természetesen nem maradhat ki a szereplők közül az Európai Unió, illetve annak intézményrendszere sem, elég csak a pályázati lehetőségekre, vagy a Fiatalok Lendületben Programra gondolnunk. De emellett a Budapesti Európai Ifjúsági Központ megnyitásával, amely az Európa Tanács Ifjúsági és Sportigazgatóságának része, az ifjúságügy mindennapi életének szereplőjévé is vált.

Végül nem feledkezhetünk meg a média szerepéről sem, bár az elmúlt időszakban a fiatalok leginkább, mint deviáns csoportok jelennek meg a kereskedelmi csatornákon (megverte a tanárát, agyonverte az osztálytársát, lövöldözött az előadóban, kirabolta a nyugdíjas házaspárt, drogot árult, gólyatáborban tivornyázott, csalt az elszámolásnál, stb.), pozitív képet csak egy-egy karitatív esemény bemutatása jelent (például a bohócdoktorok tevékenysége). Így aztán az ifjúságot érintő megszorító intézkedések társadalmi vitájában (például tandíj bevezetése, civil támogatások csökkentése) a kormány „szövetségesévé” avanzsál.

Közösségfejlesztési alapelvek

A közösségfejlesztés a közösség önmaga által való fejlesztését jelenti. A kifejezés azt a demokratikus szemléletet tükrözi, hogy egy közösség – s ez esetben legfőképpen lokális közösség, vagyis szomszédság, település, kistérség, megye, régió – önmaga fejlődési irányainak meghatározása érdekében képes a kezdeményezésre, és képes cselekvő módon részt venni saját fejlesztésében. Amikor a közösségi szinteket megjelöljük, elsősorban a lakosság önszervező és önszervező intézményeire gondolunk: összejárásai szokásaira, ön- és egymást segítő tevékenységére, szervezeteire, az általuk működtetett helyi nyilvánosságra, s a mindezt összefogó bizalomra és rendszeres kommunikációra. Természetesen ugyanilyen fontosak a közösség más szereplői is: az önkormányzatok és a kisebbségi önkormányzatok, az önkormányzati társulások és ezeknek a szervezeteknek a szakosodott intézményei, valamint a helyi gazdasági élet szereplői, s végül mindaz a külső kapcsolatrendszer, amelyet valamennyi szereplő együttesen működtet.

A helyi közösségi problémák keletkezhetnek helyben, a kistérségben, de nagyobb földrajzi egységben, a megyében, a régióban, sőt globálisan is. Nyilvánvaló, hogy valamennyi helyben megjelenő problémát nem lehet kizárólag helyben orvosolni. Döntő viszont, hogy egy helyi közösség képes-e felismerni a másutt keletkezett és helyben is lecsapódó problémákat, tud-e megoldásukhoz eljárás módokat rendelni, s meg tudja-e nyerni a közösség tagjait és intézményeit, valamint a szükséges külső partnereket az együttműködéshez? Úgy is feltehetjük a kérdést, hogy eléggé tudatos-e egy közösség önmaga ismerete, saját akarata és lehetőségei vonatkozásában, s ha igen, vajon van-e benne elég akarat, fegyelem, kitartás, hogy saját felismert céljai érdekében megszervezze önmagát, és folyamatosan informálódjon, tanuljon, kapcsolatokat építsen és cselekedjen? S az is kérdés, hogy vajon a cselekvés bonyolult folyamatát bátorítja és támogatja-e a szűkebb és tágabb közösség, a társadalom, vagy pedig az emberek csak azért küzdenek, mert úgy érzik, muszáj?

Fontos, hogy a közösség tagjai:

- érzelmileg hogyan viszonyulnak saját lakóhelyükhöz, területi közösségükhöz;
- mennyire tudatosan élik meg ezt a viszonyt, van-e rálátásuk saját közösségük életére, vannak-e, s ha igen, milyenek viszonyítási pontjaik;
- tájékozottak-e saját lehetőségeiket és esélyeiket illetően;
- kritikai hozzáállásuk kiterjed-e a felelősségvállalás, a részvétel, a kezdeményezés és a cselekvés irányába, s ha igen,
- eljutnak-e elképzeléseik kialakításáig és egyeztetéséig, közös tervek létrehozásáig; s mindezek által
- emelik-e folyamatosan saját szervezetségi szintjüket, hogy a közösség fejlesztési elképzeléseit bizonyos rásegítéssel (tanulással, szakmai és anyagi támogatással) meg is valósíthassa?

A pozitív érzelmi viszonyulás szolgáltatja a legfontosabb feltételt ahhoz, hogy a helyi lakosok - ha jó alkalom adódik - kimozduljanak passzivitásukból, és elkezdjenek tevékenykedni a közjóért. A települési egészségterv készítésének folyamata például ilyen jó alkalomnak számít, de teremthetnek hasonlókat más programok is (például egy sokakat mozgósító, közösségi célt szolgáló rendezvénysorozat), vagy akár kívülről érkezett közösségfejlesztők is.

A negatív érzelmi viszonyulás is átfordítható pozitív cselekvésbe – igaz, sokkal nehezebben. Ez akkor következhet be, amikor a helyi lakosok rájönnek, hogy ha magukon nem segítenek, senki nem segít rajtuk, s ilyenkor nyitottá válhatnak az összefogásra. Ekkorra azonban a probléma sokszor már olyan méretűvé és annyira összetetté válhat, hogy azon önsegítő cselekvés keretében már nem, vagy csak nagyon nehezen és kismértékben lehet segíteni. Ezért is nagyon fontos az, hogy a passzivitás, a beletörődés ne uralja el a településen élőket, mert csak aktivitással lehet folyamatosan előbbre jutni.

A helyi cselekvés érzelmi előfeltétele gyakran fejeződik ki a lakóhelyhez, a helyi történelemhez, de még inkább a tájhoz, az egyéni életúthoz és a szomszédokhoz történő ragaszkodásban. Olyan pozitív töltet ez, amelynek mozgósító erejére az esetek zömében számíthatunk.

A lakóhelyet illető tudatosság alatt egy, a helyi gondolkodásban fellelhető kritikai, civil beállítottságot értünk, amely a közjóra irányuló törekvések alapja. Közösségi munkások gyakran találkoznak kritikai hozzáállással, ám ez inkább olyan kritikai attitűd, amelyben az egyén vagy nem ismeri fel az egész közösséghez való viszonyát, a saját és társai közös felelősségét és cselekvési lehetőségeit; vagy olyan jelentéktelennek tartja azt az egész szempontjából, hogy nem is foglalkozik vele. Elmondható, hogy egy közösség múltjának, hagyományainak, emberi-társadalmi erőforrásainak, viszonyainak és lehetőségeinek (legalább hipotetikus) ismerete még számos felfedeznivalót tartogat számunkra.

Az esélyeket, lehetőségeket is a folyamatos tájékozódás és a rendszeres kommunikáció tárja föl. Az iskolarendszerű oktatásba és a felnőttképzésbe egyaránt beépülő, a helyi identitás tartalmáról és általában a demokráciáról szóló ismeretanyag; a speciális problémák megoldására irányuló felnőttképzés; a tanulmányutak más közösségeknél; a szektorok és szakmák

közötti hazai és nemzetközi hálózatokban való részvétel; vagyis az egyre nyitottabbá váló helyi társadalom - különböző szempontokból, de mind rávilágítanak a közösség esélyeire és lehetőségeire. E tudás közösségi használatba vétele, az új szempontok rendszeres kommunikálása és megosztása a közösségben, segítik megválaszolhatóbbá tenni azt a nehéz kérdést, hogy milyen fejlődést szeretnénk elérni.

A felelősségvállalás és részvétel, a kezdeményező- és cselekvőképesség a közösségfejlesztés leglényegesebb területei. Ahol egy közösség tagjai elköteleződnek mindezek mellett, ott fokozatosan ki is alakul az együttműködő közösség, amelynek tagjai eljutnak az elképzelések egyeztetéséig, a közös tervek létrehozásáig, s megalakítják a megvalósításhoz szükséges közösségi szervezeteket.

A közösség szervezetségi szintje is kritikus feltétele az együttműködő, önmagát fejlesztő helyi közösségnek. A szervezetlenség az izolációnak, a megosztottságnak és a kiszolgáltatottságnak a talaja. A szervezetség ezzel szemben a közösségi kommunikációt és programcserét, az elköteleződést, a közösségi tervezést és cselekvést, az együttműködést segíti elő, és ezek is hozzájárulnak egy közösség szervezetségéhez. A külső rásegítés – képzés, szakértői vagy anyagi, pályázati támogatás – csak egyeztetett közösségi célok és az azokat megvalósítani akaró szervezetség esetén lehetséges.

A közösséghez való érzelmi viszony, tudatosság, szervezetség és az arra épülő közösségi cselekvés fejleszthető, és éppen ez a közösségfejlesztés feladata. A közösségfejlesztés (community development) vagy közösségszervezés (community organization) felfogásunkban elsősorban szomszédságok, települések, térségek közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító, ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat. A közösségfejlesztés társadalmi funkciója kettős: felszabadítja az emberek alkalmazkodási képességeit, és segít nekik abban, hogy javítsák, tökéletesítsék, változtassák környezetüket. Ez soha nem érhető el teljesen, mivel mind az emberek, mind a környezet változik, és minden egyes változás további

alkalmazkodást követel az embertől. A közösségfejlesztés felfogható prevenciós munkának is, mert többek között célja a lokális közösségek megtartó erejének növelése.

A módszerek helyes megválasztásának „művészete”

A közösség általi fejlesztés folyamatát tehát a rendelkezésre álló munkamódok (vagyis a folyamatban felhasznált eljárások kombinációi) és módszerek, technikák alkalmazása segíti. Mivel azonban a folyamat több szereplős, szerteágazó és gyakran hoz váratlan fordulatokat, a folyamat kezelésében mindig nagy szerepe van az egyéni ötleteknek és megoldásoknak, a rögtönzésnek, a próbálkozásnak. Fontos, hogy a váratlanul fellépő problémákra, fordulatokra, konfliktusokra a segítők természetesen reagáljanak. A módszerek megválasztásában használják megérzéseiket, de ugyanilyen fontos, hogy beavatkozásuk hatását figyelemmel kísérik és elemezzék, mert csak így biztosítható a folyamat fenntarthatósága és előremozdítása.

Nem lehet tehát sematikusan alkalmazni a fejlesztés kidolgozott módszertanát. Más feladat hárul a közösségfejlesztésre, ha a helyi társadalom szervezett, s más, ha nem az vagy nem eléggé az. Egy szervezett helyi társadalomban nem csak egy intézmény, az önkormányzat (és annak intézményei) fejt ki közösségi hatást, hanem a helyi civil mozgalmak, szervezetek is. Ha elegendő számú civil szervezet van jelen az adott lokalitásban, az lehetővé teszi, hogy ne egyenként szólítsuk meg a véleményformáló embereket, hanem egyenesen a szervezetekhez forduljunk, őket vonjuk be a közösségi problémafeltáró és megoldó folyamatba.

Előfordulhat azonban, hogy a fejlesztőnek nem sikerül aktivizálni ezeket a szervezeteket és azok tagjait. Ha így alakul, annak oka az lehet, hogy a szervezetek munkája önmagukra, s nem a közösségre irányul (például horgászok, bringások), s ezért a közjónak való megnyerésük éppolyan hosszú folyamat, mint ha egyénnel kezdünk el dolgozni. Amennyiben a helyi közösség szervezettségi szintje alacsony, illetve ha kívánatos új szervezetek létrehozása is, az aktivizálásra nagyobb súlyt kell fektetni. Fáradságos, de idővel megtérülő személyes megkeresésekkel, interjúk készítésével érdemes

kezdenünk a lakosság bevonását, aktivizálását. A közösségi munka folyamatának az a szépsége és egyben a nehézsége is, hogy az időben aktuális célkitűzésekhez olyan adekvát cselekvési módokat és technikákat kell tudnunk választani, amelyek az adott helyzetből a legtöbbet képesek kihozni. A folyamatnak nem csak a kezdeti, de a későbbi szakaszaiban is folytonosan mérlegelnünk szükséges, hogy mely módszerhez forduljunk segítségért. A folyamat során beiktatandó képzéseknek például nem csak a tartalma és szintje függ a helyi állapotoktól, hanem formája, időtartama, helyszíne és módszerei is. Például népfőiskolai jellegű előadásorozatot vagy facilitált tréninget szervezzünk, helyben valósuljon-e meg, vagy bentlakásos központban?

De a segítő szerepeink változtatása, alkalmazásuk mértéke és mélysége is attól függ, hogy mennyire képesek maguk a helyi közösségi szereplők e szerepek betöltésére, illetve hogyan fogadják a felkészítést, mit vállalnak át a közösségfejlesztőktől, és mit nem? A jó ítézőképesség, a folyamatos reflexió és flexibilitás tehát lényegesek a módszerek helyes megválasztásánál.

Alkalmazott módszerek

Közösségi interjú

A kezdeményezés, a lakosság megszólításának és bevonásának egyik fontos módszere a közösségi interjú. Azért nevezzük „közösségi”-nek (holott négy szemközti beszélgetésekről van szó), mert az a helyi közérzetre, az egyén és a közösség kapcsolatára, a helyi identitás tartalmára, a közösségi fejlesztési elképzelésekre és a cselekvési kapacitásra kérdez.

A közösségi interjú célja főként az, hogy bekapcsolódásra, a közösség, a helyi társadalom életében történő cselekvő részvételre mozgósítson.

Interjúkat nem csak a közösségfejlesztő, hanem az általa első körben meginterjúvált és vélhetően kezdeményezni akaró „központi mag”, a lakosságból kiválasztódó, érdeklődő és cselekedni akaró önkéntesek csoportja is készíthet. Ennek oka nem csak az, hogy máskülönben nem tudnának elegendő számú interjút készíteni, hanem az is, hogy a közösségfejlesztés már a kezdetektől törekszik a közösségi munkamód alkalmazására. A

közösségfejlesztő feladata ebben a fázisban a „központi mag” tagjainak a felkészítése a kezdeményezés, az interjúkészítés funkciójára és módszertanára.

A kapcsolatépítés első lépése azok megkeresése, akiket a helyi közösségi élet néhány, általuk ismert vezetője jelentős helyi polgároknak, véleményformálóknak (opinion leaders) tart. Felkéri őket egy közös beszélgetésre, ún. interjúra, miután ismertette a felkeresés célját és az elfogadásra nyert. Az első interjú végén a kezdeményező felteszi a kérdést, hogy szerinte kit érdemes még felkeresni és megkérdezni? Így a helyi emberek szinte közreadják a kezdeményezőket, s eközben közösségi hálózatot építenek. Ebből a helyi hálózatból nő ki fokozatosan az ún. „szélesebb kör”, aminek majd a közösségi beszélgetésekben és a közösségi felmérésben lesz döntő szerepe, s amelyek által körük tovább bővül.

Az interjú három alapkérdés megválaszolására indít, mozgósít:

- Mit jelent számára itt élni? (Mi a jó az itteni életben? Mi a rossz?)
- Min változtatna és hogyan?
- Ő maga mivel tudna hozzájárulni a változásokhoz?

Alapvető magatartásunk a segítő meghallgatás, az empatis magatartás. Törekedjünk arra, hogy beszélgető partnerünk jól érezze magát az interjú közben, ezért a pozitív visszaigazolás megengedett. Ha partnerünk törekszik a kommunikációs egyensúlyra és rólunk kérdez, magunkról is elmondhatunk annyi odaillő információt, amennyit szükségesnek érzünk. Ne akarjunk másnak látszani, mint akik vagyunk, mert csak önmagunk vállalásával lehetünk hitelesek.

Vigyázzunk arra, hogy ne igyekezzünk „mindent” kiszedni partnerünkől! Ellenkezőleg: szorítkozzunk csak a közösséghez való viszony megismerésére, s ne engedjük a beszélgetést a kapcsolati problémák felé terelődni. Akkor csináltunk jó interjút, ha utána partnerünk jól érzi magát és nem azon rágódik, hogy ezt vajon miért is mondta el, minek adta ki magát egy majdnem idegennek, és egyáltalán: mit akart a kérdező, és mit kezd ezekkel az információkkal?

A beszélgetés végén kínáljunk fel egy következő beszélgetési lehetőséget, de immár nyilvános, közösségi beszélgetésre (módszertanát ld.

alább, külön!), valamennyi beszélgetőpartnerünk együttes meghívásával. Tegyük világossá, hogy itt egy közösségi cselekvés indul, aminek tartalmát és módszereit a közösségben élők tervezik meg és együtt is valósítják meg, s hogy ezt a folyamatot szakemberek segítik, s a folyamatban az ő személyes részvételét nagyon fontosnak tartjuk. Jó, ha a közösségi beszélgetést illetően konkrét időpontban és helyszínben maradva búcsúzunk el egymástól

Az interjú után természetesen nem adunk és viszünk információkat a helyi lakosoknak egymásról. Az interjú során a legegyszerűbb a diktafon vagy a jegyzetfüzet használata, de ha ez bizalmatlanná tenné beszélgetőpartnerünket, mellőzzük használatukat, és a beszélgetés után készítsünk magunknak jegyzeteket. Az interjúk tartalma személyhez kötődően soha nem kerül nyilvánosságra, de tartalmi elemei, pl. egy későbbi projekt-összefoglalóban vagy pályázatban, nyilvánosságra kerülhetnek.

Elképzelhető, hogy találkozunk nagy egyéniségekkel, olyanokkal, akik a közösség normáinak megtestesítői vagy ritka (helyi) tudás birtokosai. Velük már készíthetünk olyan interjút vagy interjúsorozatot, amelyben életútját vagy mesterségbeli tudását, a helyi hagyományokat kérjük ismertetni, ám ezeket sem pusztán a helytörténeti gyűjtés céljával, hanem azért, hogy tudásukat – a helyi nyilvánossággal felerősítve – visszaadjuk annak a közösségnek, amelyből vétettek (portréfilm, verseskötet, cikkek a helyi lapba, ill. évkönyvbe, iskolai tanórákon való bemutatás stb). Ezek az interjúk így a közösségi identitás élményt nyújtó forrásai lesznek.

Az interjúkat a közösségfejlesztő segítségével a helyi önkéntesek összegzik és csoportosítják. Körvonalazódik a helyi identitás tartalma, készül egy érték- és problémalista, és képet kapunk a helyi közösség cselekvési kedvéről, hozzáértéséről (ti. hogy milyen munkákban tudná segíteni a közösség általi fejlesztést?) Elegendő számú interjú elkészültével a fejlesztőben és immár a szélesebb magban is kialakul egy ismerethalmaz azokról az ügyekről, amelyek a helyi embereket foglalkoztatják. Nem tudnak azonban még a problémák között súlyozni – s ez nem is az ő feladatuk, hanem a közösségé! –, ennyiből még nem látszik kibontakozni a helyi cselekvés néhány fő iránya. Ehhez a nyilvános, ún. közösségi beszélgetések segítenek hozzá.

Eredmények, várható kimenet

- Kialakul a helyi kezdeményezők köre – „központi mag”,
- megindul a helyi önkéntesek kiválasztódása – „szélesebb kör”, kialakul az első hálózati kezdeményezés,
- helyi önkénteseket teszünk képessé a közösségi interjúzásra,
- körvonalazódik egy kép a helyi identitás tartalmáról, a helyi fejlesztési elképzelésekről és erőforrásokról, s a megkérdozettek cselekvési hajlandóságáról.

Közösségi beszélgetés

A közösségi beszélgetés (és azok sorozata) a közösségi interjúk során szerzett tapasztalatok, feltáruló értékek és közösségi problémák nyilvánosságra hozatalát, közösségivé tételét és megbeszélését jelenti. A közösségi beszélgetés(ek) a meghívott interjúalanyok és az általuk bevont szomszédok, ismerősök, valamint a helyi intézmények képviselőinek körében történik, a közösségfejlesztő vezetésével.

A tevékenység célja

- ráismerünk, hogy ügyeink közösek;
- új megközelítésben, új perspektívában látjuk őket;
- biztonágérzetet ad, hogy nem vagyunk egyedül;
- közösségi felelősségvállalás, elköteleződés jöhet létre;
- a közösségi helyzet hozzásegít a fontos helyi ügyek közösségi kezelésének körvonalazásához;
- megszületik a terv a még szélesebb kör bevonására.

Az első közösségi beszélgetésen a kezdeményezők az egybegyűltek nyilvánossága előtt beszámolnak az interjúk során szerzett tapasztalataikról, a feltáruló értékekről, közösségi problémákról, helyi ügyekről → közösségfejlesztői/helyi önkéntes beszámolóok, majd felkéri a jelenlévőket arra, hogy válasszák ki ezek közül a számukra legfontosabb területeket → közösségi beszélgetés, vezeti a közösségfejlesztő.

Amikor ez a lista összeáll, közösen megállapodnak a témák megvitatásának sorrendjében és az időpontokban → a közösségi beszélgetés

szabályos időközönként folytatódik, így – szokássá válva – új intézmény épül a helyi közösségben.

A következő nyilvános közösségi beszélgetéseken a közösség interjúkkal aktivizált tagjai mindig egy általuk kiválasztott témakört járnak körül (pl. az ifjúság helyzete, munkahelyteremtés, helyi nyilvánosság).

A közösségi beszélgetésre a közösség tagjai heterogén elvárásokkal érkeznek. Időbe, néha több találkozásba is kerül, amíg megértik egymást, hogy ki mit akar. Nagyon gazdag csoportdinamikai folyamat ez, amelyben kiderül, hogy lehetséges-e közösségi cselekedetekbe kezdeni, vagy további egyéni munkára, interjúzásra és más módszerekre van még szükség. Néha csalódást okoz az, ha kevesebben jönnek el, mint ahány emberrel egyénileg beszélgettünk. Az emberek sok ok miatt távol maradhatnak – szokatlan nekik ez a munkamódszer; nincs önbizalmuk mások előtt beszélni; korábban kudarc érte őket a nyilvánosság előtt; tartanak attól, hogy a fejlesztők, vagy más csoport emberei is fel akarják használni őket valamire; nem jönnek el azok, akik úgy vélik, hogy nincs szükségük ilyesmire – pl. a jómódúak, az elfoglaltak vagy éppen a szegénységük miatt sérültek, de ilyenek lehetnek az átlagosnál jobban képzettek, a döntéshozók, helyi "hatalmasságok", stb. Őket is be kellene vonni a közösségi folyamatba, de külön stratégiák alapján. Aki például egyszer eljön ugyan, de később nem lehet a folyamatban tartani, mert túlságosan elfoglalt és türelmetlen a problémák kibogozásához – vagyis ő már ott tart, ahová a többiek majd beszélgetések során át érkeznek el –, azt fel lehet pl. készíteni egy eljövendő későbbi belépésre.

Ha a szélesebb kör bevonásának igénye a nyilvánosságban megfogalmazódik – s ez majdnem mindig megtörténik –, akkor már az első nyilvános beszélgetésen fel lehet vetni a közösségi felmérés alkalmazhatóságát. (A módszer ismertetését ld. külön!) Ne siessünk azonban a kérdések formalizálásával, különösen akkor ne, ha azt látjuk, hogy az emberek szívesen beszélgetnek cél nélkül, élvezik egymás társaságát, és van még mondanivalójuk egymás számára. Előfordulhat, hogy már régóta összejárnak a helyi lakosok, de még az első kérdést sem fogalmazták meg – igaz, hogy közben már számos problémájukat megoldották. Tapasztalataink szerint ugyanis gyakran indul be közösségi cselekvés a folyamat e kezdeti szakaszában, mégpedig általában a könnyebben kezelhető, hálás, sikerrel kecsegtető helyi

ügyek mentén. Olyan közösségi cselekedetek ezek, amelyekbe a közösség tagjai minden különösebb felkészülés nélkül belefoghatnak, mert korábbi közösségi szocializációjuk, kulturális készenlétük ezt lehetővé teszi. Bonyolultabb, tervezést, egyeztetést, forrásteremtést, partnerség építését igénylő feladatok a folyamatnak csak későbbi időszakában, a cselekvési tervek elkészülése után realizálódhatnak.

A meghívás: a nyilvános közösségi beszélgetésre a kezdeményezők a legkülönbözőbb módon hívhatják meg a közösség tagjait: személyesen felkereshetik a számottevő embereket és elmagyarázhatják nekik, mire készülünk; meghívókat küldhetnek ugyancsak nekik; plakátokon, hangos bemondóban, a helyi újságban, kábeltévén és mindezek tetszőleges kombinációjával kelthetik fel a lakosság érdeklődését. Ha az első beszélgetés jól sikerül és ennek híre bekerül a helyi nyilvánosságba, további beszélgetések szervezésére nyílik lehetőség, amelyek aztán heti-kétheti rendszerességgel visszatérhetnek.

A kezdeményező(k)nek tisztában kell lennie azzal, hogy a közösségi beszélgetések résztvevőinek száma még a leggondosabb szervezés ellenére is nagyon változó lehet, s hogy ez nem kudarc! Vannak sokak érdeklődésére számot tartó témák, míg mások kevesebb embert érhetnek. A folyamatnak megvan a maga dinamikája is: eleinte sokan érdeklődnek, majd számuk fokozatosan redukálódik a „legelszántabbakra”. A kezdeményező(k)nek meg kell érezni(ük), hogy meddig lehet feszegetni az ügyek e módszerrel történő közösségivé tételét és mikor kell váltani. 8-10 beszélgetés után (néha hamarabb is) már érezhetik úgy a résztvevők, hogy „jó lenne már tenni is valamit!”, s ez a módszerváltás esedékességét jelzi.

E beszélgetések során fogalmazódtak meg azok a kérdések és cselekvési alternatívák, amelyek köré a közösségi cselekedetek szerveződnek. A nyilvános beszélgetéseket közösségi tervezésnek kell követnie, amelyhez több módszer közül is válogathatunk. Ha azonban azt szeretnénk elérni, hogy a kezdeményező csoport, a központi mag kibővüljön, s hogy a közösségi problémamegoldásnak egy szélesebb közösségi bázisa alakuljon ki, s ha minderre elegendő idő áll rendelkezésre és a folyamat iránt már elköteleződött kezdeményezők akarata elég erős, akkor mindenképp ajánlott a közösségi felmérés módszerének alkalmazása.

Minden közösségi beszélgetésen jelenléti ív készül és utána emlékeztető, amelyet egy közművelődési/közgyűjteményi intézményben tesznek elérhetővé.

Eredmények, várható kimenet

- tovább bővül a potenciális helyi cselekvők szélesebb köre
- megvalósulnak a célok: – közösségi felelősségvállalás, elköteleződés jöhet létre – a közösségi helyzet hozzásegít a fontos helyi ügyek közösségi kezelésének körvonalazásához – megszületik a terv a még szélesebb kör bevonására.

Közösségi felmérés

A közösségi felmérés egy „ajtótól ajtóig” történő, a helyi lakosok aktív részvételével megvalósuló, közösségfejlesztő aktivizáló módszer, amelyen keresztül mindenki megszólításra (bevonásra) kerül a településen, s a közjóért cselekvők köre szélesedik.

A tevékenység célja

- A helyi cselekvők körének további szélesítése.
- A helyi embereket valóban érdeklő ügyekről széles körű véleményhalmaz gyűjtése, a közösség tagjainak cselekvési hajlandóságát és cselekvési kapacitását is célzó felmérés.
- A legszélesebb körű megszólítás. Azok is állást foglalnak, véleményt nyilvánítanak, akik ezt eddig azért nem tették meg, mert személyesen, szóban nem volt rá alkalmuk, kedvük.

A közösségi felmérés során tehát a szomszédok keresik fel egymást egy, a kezdeményezők által a közösségi beszélgetéseken összeállított kérdőívvel (ld. a közösségi beszélgetést is!). A kérdések azokat az alternatívákat ajánlják választásra, amelyek e beszélgetések során kikristályosodtak. A kérdőív azonban nem csak véleményekre kíváncsi, hanem fejlesztési ötletekre is, és a választások mellé rendelhető cselekvési kapacitást is feltárja, hogy az adatok összegzése és az eredmények értékelése után több közösségi csoportban is megindulhasson a tervezés és a megvalósítás. Ha a nyilvános közösségi beszélgetéseken felvetődik a közösség minden tagja

megkérdésének, bevonásának gondolata, a fejlesztő(k) megkérdheti(k), hogy a jelenlévők részt vennének-e egy teljes körű közösségi feltárás megszervezésében és lebonyolításában? Röviden ismertetni lehet a munka menetét, és ha a közhangulat igenlő, újabb találkozót lehet megbeszélni a lakosokkal, most már a munka konkrét megszervezésére. Megígérheti(k), hogy minden lezárt témáról összeállít(anak) egy kérdéssort opcionális válaszokkal, s valamennyi téma kivesézése után pedig egy kérdőívjavaslatot, amelyet végül a közösség tagjai megvitatnak, korrigálnak és jóváhagynak. (A kérdőív megalkotására vonatkozó módszertant, ill. a közösségi felmérését is részletesen ld. a megadott irodalomban – Közösségfejlesztő leckék, 39-45. o.) Az így összeálló kérdőívet azután a kezdeményezők széthordják a településen/szomszédságban élő minden felnőtt állampolgárhoz, majd beszedik, munkacsoportokban elemzik és értékelik, s belőle cselekvési tervet készítenek, melynek megvalósítását a folyamat során megalakult civil szervezetek és az általuk szervezett belső és külső partnerek együttesen végzik. Végül az eredményeket és a cselekvési tervet a szélesebb kör tagjai, az „aktív mag” bemutatja a nyilvánosságban, és kiadvány formájában is elkészíti, s ezt minden háztartásba személyesen elviszi. Ajánlott, hogy a közösségi felmérés eredményeit és a helyi cselekvési tervet a település képviselőtestülete megismerje, megtárgyalja és tevékeny szerepet vállaljon a megvalósításban.

Eredmények, várható kimenet

- A helyi cselekvők köre tovább szélesedik;
- aktivizált, tudatosuló, a helyi cselekvésre képessé váló lakosság;
- erősödő közösségi identitás;
- cselekvő közösségi csoportok létrejötte;
- új kapcsolatok, szomszédsági viszonyok és partnerségek kialakulása;
- helyi nyilvánosság fejlődése;
- együttműködés a közjóért.

Helyi cselekvési terv

A közösségi felmérés eredményeire épülő terv, amely nemcsak a településen élők szükségleteit, saját jövőjükre, településükre vonatkozó elképzeléseit tartalmazza, hanem amelyben a lakosok aktív szerepet is vállalnak a tervek megvalósításában.

Cél, hogy ennek elérése érdekében az önszervező lakosok partnerként dolgozzanak együtt más civil szervezetekkel, saját önkormányzatukkal, szakmai szervezetekkel és a gazdasági élet szereplőivel.

A helyi cselekvési terv hosszabb távra, 3-5 évre szól és megvalósulásához több területen kell tervezett és összehangolt lépéseket tenni. E megtervezett, egymást erősítő tevékenységek alkotják a cselekvési programot, amelyeket kisebb egységekre, ún. projektekre bonthatunk. Célszerű egy tervezési mátrix felállítása és táblázatba foglalása a teendők időrendiségének meghatározására: mit kell most, azonnal kivitelezni, mit hamarosan és mit később? A táblázat azoknak az itt és most közösen meghatározandó felelősöknek a körét is rovatba foglalja, akiknek a kompetenciájába a közösségi csoport szerint az adott ügy beletartozik: helyi önkormányzat, helyi lakosok, helyi közösségi szervezetek, szakértők, szakmai és érdekképviselői szervek, központi kormányzat stb.

Lehet a táblázatnak egy hogyan? rovata is, amelybe a megvalósítás módozatai írandók, pl. 1. lépés: képzés, 2. lépés: a szervezet (pl. szövetkezet) megalakítása stb. A programban valószínűleg több projektötlet is kirajzolódik az alkalmazott aktivizáló módszerek (interjúk, közösségi beszélgetések, közösség felmérés) eredményeiből, s belőlük akár több is vonatkozhat ugyanannak az ügynek a kezelésére. Ezeket felfoghatjuk alternatív megoldási lehetőségekként, amelyeket elemeznünk kell, s el kell döntenünk, hogy közülük melyik az, amelyik a közösség jelenlegi kapacitásával (munkabírásával, szakértelmével, anyagi tehetségével) a leginkább összhangba hozható. A jónak, reálisnak ítélt probléma-megoldás(ok) ezek után már egy projekttervezési munka tárgyát képezhetik.

A projektek tervezésénél számba kell venni, hogy melyek a megvalósításához szükséges emberi befektetések: közösségi szerveződések, tanulási, tájékoztatósi folyamatok beindításának szükségessége; anyagi

befektetések; vállalkozási, szövetkezeti formák keresése, pályázati lehetőségek; s mindehhez milyen szakmai, szaktanácsadói, információs és szervezési háttér, közösségi álláshely/ek teremtése szükséges stb.

További szempontok lehetnek:

- kezdő (első) helyi cselekvés esetén a gyors siker erősíti az önbizalmat és további, bonyolultabb cselekedetekre is motivál – ilyenkor a gyorsan és egyszerűen kivitelezhető kezdés a szerencsés;
- ha a tervezést már gyakorlott civilek, erős szervezetek végzik az önkormányzattal, üzleti szektorral közösen, akkor akár nagyságrendekkel is nagyobb és bonyolultabb tevékenység megvalósításába kezdhetnek, gondos előkészítés, szakértők és partnerek folyamatos bevonása után.

Tankatalógus

Ez egy címjegyzék, amelyben a helyi emberi erőforrások, a fellelhető tapasztalat, tehetségek és tudás vannak felsorolva. Megjelentethető önállóan, mint Tankatalógus vagy más helyi orgánus, például kalendárium, évkönyv részeként. Amikor először alkalmazták ezt a módszert, kettős cél vezette a közösségfejlesztőket. Az akkori művelődési otthoni gyakorlatban a magas kultúra terjesztése élvezett elsőbbséget, s ez a törekvés meglehetősen kevés visszhangot váltott ki a helyi közösségekből. A passzív többség bevonása érdekében szerették volna újraéleszteni a hétköznapi kultúrát, bizonyítani, hogy mindenütt van olyan hozzáértés, tapasztalat, amely valamiért nem tud a közösség egésze számára is megmutatkozni, s így nem is válik a helyi fejlődés tényezőjévé. A másik céluk az volt, hogy a tudásuk megmutatására felbátorított embereket önszerveződésre buzdítsák. A központi magot alkotó kezdeményező lakosok végigjárták a településeket, és valamennyi felnőtt embernek feltették e kérdéseket:

- Mi az, amihez a legjobban ért, és amit szívesen megtanítana másoknak?
- Mi az, amit szívesen megtanulna másoktól?

- Hozzájárul-e, hogy a neve és címe megjelenjen egy helyi címjegyzékben?

A válaszokat helyi lakosok gyűjtötték össze, és szerkesztették a Tankatalógusba. A hasonló témában járatos és érdeklődő emberek neve a Tankatalógusban egymás mellé került, ami sokak számára egyértelművé tette, hogy nem kell szakkörvezetőre, klubvezetőre várni, hiszen a kellő információk birtokában saját maguk is megtalálhatják egymást.

Szívésségszolgálatok, önkéntes szolgálatok

Amelyik közösségben az emberek bizalommal vannak egymás és az intézményeik iránt, együttműködnek és szolidárisak, az gazdaságilag is eredményesebb. Biztosak vagyunk tehát abban, hogy az önszervező körök módszerei is hozzájárulnak a gazdaságilag is erősebb közösségek létrejöttéhez. Vannak a módszerek olyan variánsai is, amelyeknek közvetlen anyagi, gazdasági haszna van (s emiatt a szakmában erősen vitatottak is).

A helyi önszervezőkörü mozgalmak bármelyike komoly impulzust adhat a helyieknek az egymással való rendszeres kommunikációra, az egymástól tanulásra, az egymáson segítségére. Kialakítja a bizalom és az együttműködés légkörét, amely minden demokrácia alapfeltétele. Bár ezek a tevékenységek nem mindig zajlanak látványosan - hiszen a lényegük az, hogy az interperszonális kapcsolatokat alakítsák -, gondoskodni kell a folyamat katalizálásáról, életben tartásáról, ösztönzéséről, szakmai és szervezési segítségéről, koordinálásáról. Ha már egyszer a módszerek bármelyike alkalmazásra került, esetleg sikerrel is jártunk, nem dőlhetünk elégedetten hátra, mert a közösségi munka életben tartására, megújítására mindig szükség van. Még ha a közösségi munka be is épül a helyi életbe, akkor is gondozni szükséges, mert azt minden nemzedéknek meg kell tanulnia. A további aktivizáló módszerek is jó szolgálatot tehetnek a közösségi folyamat egy-egy szakaszában, de akár egymást követően is alkalmazhatók.

Projekt dilemmák

A projekttesedés, a projektesítés egyre inkább meghatározza mindennapi életünket. Egyrészt alkalmazkodási formát jelent az egyre gyorsabban változó világhoz, másrészt jelen van a gazdaság minden szektorában, így akár fogyasztóként, akár alkalmazottként nap mint nap projekt helyzetekbe kerülhetünk.

A projekttesedés, a projektesítés egyre inkább megváltoztatja mindennapi életünket. A hosszú távú stratégiák, életpályamodellek helyét a rövidebb ciklusokra bontott, ezáltal kézzelfoghatóbb célok és eredmények elérésére törekvő tevékenységek veszik át. Ennek hatására növekszik a jövő tervezhetőségének bizonytalansága, de egyben nő az egyén autonómiája is. Nagy kérdés, hogy a magyar társadalom és intézményei mennyire vannak felkészülve ezekre a változásokra, mennyire hatékonyan tudnak alkalmazkodni hozzájuk.

Mivel az Európai Unió projekt alapon támogat fejlesztéseket, hazánkban is egyre nagyobb tudományos érdeklődés övezi a témát. Ezt jelzi, hogy 2013-ban Czibere Ibolya és Kovách Imre szerkesztésében Fejlesztéspolitika – Vidékfejlesztés címmel tanulmánykötet jelent meg a téma nemzetközi és hazai szakirodalmának összefoglalása céljából. A szerkesztők a Projekt dilemmák című bevezetőben a projekttesedés, projektesítés társadalmi következményeit foglalják össze. Ezek között szerepel a hálózatosodás kialakulása a szervezetek, intézmények között, az akadémiai tudás helyett a menedzsment tudás dominanciájának, az úgynevezett kultúragazdaságnak és projektosztálynak megjelenése, a korábbi hatalmi viszonyok átrendeződése. A projekttesedés megváltoztatja a kormányzat működését is, a redistribúciós folyamatokban a projektek által a helyi szint szerepe erősödik, ami átalakítja a jóléti állam modelljét, és a közszolgáltatásokat is. Ezek a változások új egyenlőtlenségeket generálnak, a fejlesztések hirtelen lezárása, a fenntarthatóság biztosíthatatlansága pedig kérdésessé teszik a projektek hatékonyságát, eredményességét. Ezek a kérdések annál is inkább dilemmákká váltak, mivel a fejlesztési rendszerek, a versenyképesség és a fenntartható fejlődés biztosítása ma már nagy részben a projektek sikeres megvalósításán múlik. Ezért egyre inkább szükségessé válik az új típusú szaktudás és szemlélet elsajátítása (Czibere-Kovács 2013).

Tanulmányomban a fenti kérdések, dilemmák továbbgondolásával ehhez a folyamathoz szeretnék hozzájárulni.

Definíciós kérdések

A projekt kifejezést a hétköznapiakban is egyre többször használjuk, sok esetben teljesen eltérő jellemzőket értve mögé. Nem könnyíti meg az értelmezést az sem, hogy a szakirodalomban is többféle definícióval találkozhatunk, vannak egészen leegyszerűsítő megfogalmazások és több oldalon kifejtett, a projekt összes jellemzőjét magyarázó definíciók is. Szerencsére a szabványosítás ezt a fogalmat sem kerülte el, így találhatunk objektív verziót is: a projekt olyan időben kötött egyedi folyamat, amely a meghatározott célok eléréséhez szükséges tevékenységeket a szükséges erőforrások megjelenítésével egy logikai rendszerbe foglalja (ISO-8402).

A hétköznapi szóhasználatban a definícióból az időbeni determináltság leginkább a közös értelmezési tartomány, ezután jön a tervezettség, és csak kevesekben tudatosul az egyediség kérdése. Ez utóbbi jellemző elhagyása vezet a félreértelmezések egyik tipikus esetéhez, amikor a projektet csupán egy munkaformának tekintik. A XX. század elején Taylor, majd Ford dolgozta ki és tökéletesítette a munkafolyamatok sztenderdizálását, oly módon, hogy azokat a lehető legkisebb egységekre bontotta, ezáltal nemcsak a hatékonyság, de az ellenőrizhetőség feltételeit is megteremtve. Ezt a rendszer alkalmazta és fejlesztette tovább Gantt a hadihajók gyártása kapcsán, amit a modern projektmenedzsment kiindulópontjának szoktak tekinteni.

Fontos azonban különbséget tenni a projekt típusú és a rendszeresen végzett tevékenységek között. Utóbbiak jellemzője, hogy folyamatosan hasonló output-okat állítanak elő, és időben nincs határozott lezárásuk. Természetesen lehet átfedések a projektek és a rendszeresen végzett tevékenységek között, egyes projektek kifejezetten az utóbbiak fejlesztésére irányulnak (Verzuh 2006). A projektek eredményei – amik lehetnek új termékek, szolgáltatások, vagy egyéb immateriális javak - beépülnek a folyamatokba, ezáltal megszűnik az egyediségük, ez jelenti a projekt lezárultát (PMBOK 2006).

A másik tipikus félreértelmezés, amikor a projekt és a pályázat fogalma keveredik össze. A projekt egyik központi kérdése a finanszírozás, ami történhet a szervezet belső erőforrásaiból, vagy külső támogatásból. Ez utóbbira az egyik lehetőség a pályázat, ami nem más, mint egy olyan kérelem benyújtása, amely a támogató küldetéséhez, stratégiájához, elvárásaihoz alkalmazkodva sztenderdizált formában részletesen bemutatja a kidolgozott projekttervet. Ez esetben a fogalmi keveredést valószínűleg az okozza, hogy a fejlesztésekre szánt források egyre jelentősebb része pályázati úton kerül kiosztásra.

Ahogy korábban is említettem, a projektek nagyon sokféle céllal jöhetnek létre: irányulhatnak egy konkrét termék vagy szolgáltatás kifejlesztésére, piacra vezetésére, továbbfejlesztésére, infrastrukturális beruházásra, K+F-re, szervezetfejlesztésre. Külön kategóriát alkotnak az úgynevezett szociális projektek, melyek célja egy adott célcsoport életminőségében pozitív változás elérése. Ez lehet idősgondozás, hajléktalan-ellátás, egészségvédelem, közösségfejlesztés, munkaerő-piaci program, oktatásfejlesztés. Jellemzőjük továbbá, hogy általában közintézmények és civil szervezetek valósítják meg (bár találhatóak hazánkban – igaz egyelőre kis számban – profitorientált szociális szolgáltatók is).

Fontos tisztázandó kérdés, hogy mit is értünk a projekt fenntarthatóságán. Itt is találkozhatunk fogalmi keveredéssel, ugyanis a pályázatok többsége ma már környezeti fenntarthatósági vállalásokat is megkövetel. A projekt fenntarthatóságát gazdasági szempontból úgy vizsgálhatjuk, hogy az eredmények beépülése a rendszeresen végzett feladatokba jelent-e a projektgazda szervezetnek hatékonyságnövekedést, minőségbeli javulást, fiskális előnyöket, vagy javítja-e a célcsoport elégedettségét, szociális projekt esetében az életminőségük javulását szolgálja-e (PMBOK 2006).

A projektekre - egyediségükből következően - jellemző az innováció. Ez nem jelenti automatikusan új, korábban nem ismert anyag, termék, eljárás vagy módszer kifejlesztését, az is újításnak tekinthető, ha a projektmegvalósító szervezet addigi működési gyakorlatától, rendszeres tevékenységeitől eltérő végtermék jön létre. Másrészt a világ egyfajta innovációs lázban ég, és a

szüntelen innováció projekteken keresztül valósítható meg leginkább (Verzuh 2006). A projekteknek ezáltal jelentős szerepe van a fejlődésben.

A projekttesedés hatásai, avagy a világ projekt szemmel

A bevezetőben említettem, hogy a projekttesedés változásokat hoz az életünkbe. A változások értelmezésének igénye egyidős az emberiséggel. Már az ősember – relatíve nagy kiszolgáltatottsága okán – próbálta megérteni a természet változásait. Az antik ember filozófiai elméleteket alkotott: „Az ember nem léphet kétszer ugyanabba a folyóba” – fogalmazta meg Hérakleitosz. Marx formációelmélete a társadalmi változásokat fejlődési útként határozta meg. Giddens a változások okait vizsgálva, azokat kulturális, környezeti és politikai hatások csoportjaiba rendezte. Legújában pedig a változások ütemének felgyorsulását emelik ki a társadalomkutatók. Éppen ezen gyorsuló változások hatásának tudható be a projekttesedés folyamata, hiszen jellegéből adódóan gyorsan tud releváns válaszokat adni az új kihívásokra (Verzuh 2006). Azaz a projekttesedés nem a változások oka, hanem azok eredménye.

Mint minden változás, a projekttesedés is új egyenlőtlenségek megjelenéséhez vezet. Szelényi szerint a projekttesített forrásfelosztás ma a társadalmi egyenlőtlenségek egyik meghatározó forrása (Kovách in Czibere-Kovách 2013). Kérdés persze, hogy ezek a kialakuló új egyenlőtlenségek mennyire mélyek, mennyire kezelhetőek, illetve, hogy megjelenésüket ellensúlyozzák-e a projekttesedés társadalomra pozitívan ható következményei. A következőkben kísérletet teszek ilyen pozitív hatásoknak a bemutatására.

A projekttesedés, mint a ráció hatalma

Pierre Bourdieu különböző tőkefajtákat különböztet meg – gazdasági, kulturális és társadalmi –, és megállapítja, hogy ma már nem a gazdasági tőke az egyedüli és legfontosabb tényező a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíció megszerzésében, hanem a kulturális tőke, ami mellett a társadalmi tőke szerepe is egyre jelentősebb (Giddens 2008: 256-257).

A projekttesedés tovább erősíti a kulturális tőke, a tudás szerepét a társadalmi mobilitási folyamatokban, ezáltal közelebb visz a társadalomtudósok által idealizált meriktokratikus társadalom kialakulásához. Sőt, mivel a ma még sok esetben nem mindenki számára egyenlő hozzáférésű akadémiai tudás helyett a menedzsment tudást helyezi előtérbe, és jelentős szerepet kap benne a helyi tudás is, így a lehető legdemokratikusabb rendszert eredményezheti.

A projektszemlélet megköveteli a tudástőke konvertálását, mivel minden egyes projekt új, egyedi folyamat, ezzel növeli a résztvevők adaptációs képességét, ami mára az egyik legfontosabb kulcskompetenciává vált. Ez szintén a meriktokrácia irányába mutató jelenség.

A projekttesedés és a társadalmi mobilitás

Sorokin szerint a társadalmi mobilitás mértékét két jelzőszám írja le. Az egyik az intenzitás, ami azt mutatja meg, hogy egy egyén hány réteget emelkedik, vagy süllyed egy adott idő alatt. Az általánosság pedig azon egyének számát jelenti, ahányuknak egy adott idő alatt egy adott társadalomban vertikális irányban megváltozik a helyzete. A két változó értékéből összevont társadalmi mobilitási index megadja egy-egy társadalom nyitottságát vagy zártságát (Sorokin in Huszár-Somlai 1993).

A projektek száma - ezáltal a projektek megvalósítóinak, stakeholdereinek száma is – folyamatosan növekszik, ami az általánosság változó értékének folyamatos növekedését eredményezi. Sajnos nem születtek még erre vonatkozó felmérések, így kemény adatokkal nem tudom alátámasztani, de a megfigyelés alapján az intenzitás is nő, hiszen – bár természetesen vannak profi projektmenedzserek és szakmai vezetők, akik nem adják alább - gyakori, hogy valaki az egyik projektben vezetői, majd egy másikban asszisztensi, szakmai kisegítő személyzeti feladatokat tölt be. Sőt a projektek egyik legfontosabb jellemzője, az időbeni determináltság ezeknek a mozgásoknak a ciklusait felgyorsítják, ami tovább növeli az intenzitás mértékét. Ezáltal a projektek társadalma nyitottnak mondható.

Ha pedig a térbeli társadalmi különbségeket vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a projekttesedés itt is jótékony hatásokat eredményezhet, hiszen néhány

sikeres projekt elegendő ahhoz, hogy egy térség leszakadó tendenciáját megfordítsa, ami a centrum-periféria elmélet pesszimista jóslata ellen hat.

Projekttesedés és társadalmi struktúra

Ahogy Fukuyama A történelem vége című művében a történelmi haladás, mint az ideológiák közötti harc végéről beszél, Marx formációelméletét átadva a múltnak, úgy Kolosi terhes babapiskóta elmélete Marx osztályelméletét, és vele együtt a többi társadalmi struktúra modellt teszi zárójelbe. *„A modern társadalmak optimális elrendeződését – mind elméleti levezetések, mind a lakossági vélemények alapján – talán az jelenti leginkább, ha van egy viszonylag kis-közepes létszámú, belsőleg is tagolt elit, egy nagyjából hasonló alsó szegénység és egy igen nagy létszámú, belsőleg mind vertikálisan, mind horizontálisan differenciált középréteg. Tessenek elképzelni egy babapiskótát, amelynek igen nagy, széles és kerek közepe van. Ez lenne a terhes babapiskóta”* (Kolosi 2000). Kérdés viszont, hogy ez a kívánatos állapot elérhető-e, vagy csak utópia?

A projekttesedés mára társadalmi struktúra alakító tényezővé vált. Kovách Imre egy új társadalmi réteg, a projektosztály megjelenéséről beszél, melynek jellemzői a következők:

- intellektuális tulajdon birtoklása,
- a tudás-konvertálás képessége,
- új érték termelése, teremtése,
- határozott idejű tevékenységek,
- közvetítő szerep,
- autonómia és alárendeltség dualitása (Kovách in Czibere-Kovách 2003).

Gondolatkísérletként terjesszük ki a fogalmat az egész társadalomra, amit nevezünk projektársadalomnak. El lehet képzelni az analógiát Kolosi elméletével, ahol az elit – a projekt-elit – a projektmenedzserekből, pályázati rendszerek vezetőiből, vállalatvezetőkből áll, a projekt-középréteg a szakmai

megvalósítóktól a kedvezményezetttekig a gyakori szerepváltozások miatt differenciált tömeg, a projekt-underclass-t pedig azok alkotják, akik számára a projektekben való részvétel vagy a projektek eredményei elérhetetlenek. Ennek a – ma még széles - rétegnek az aránya a projektek tömegesedésével várhatóan egyre csökken. A térbeli hozzáférési egyenlőtlenségek csökkenését pedig az Európai Unió kohéziós politikája garantálja, amely pozitívan diszkriminálja a hátrányos helyzetű térségeket, ezáltal növelve az ott élők belépési esélyét a projekttársadalomba.

Fontos megemlíteni a projektek kollektív jellegét, amely közösségformáló, közösségfejlesztő szereppel bír, ezzel lehetőséget teremthet a társadalmi szolidaritás erősítésére. Ezáltal közvetve is hozzájárulnak a leghátrányosabb helyzetű rétegek felemelkedési lehetőségeihez.

Projektesítés hatása a hatalmi viszonyokra

A hatalom weberianus megközelítésben azt jelenti, hogy valaki a saját akaratát akár a többi résztvevő ellenállásával szemben is érvényesíteni tudja. Az autoritástól a legitimáció különbözteti meg, melyet a társadalmi ellenőrzés mechanizmusai határoznak meg. Így a valódi hatalom nem más, mint mások ellenőrzésének képessége (Weber 1987). A projektmenedzser hatalma (feladatainak definíciója alapján) tehát valódi, legitimált hatalom a projekt résztvevői felett, munkájának folyamatos, projekten kívüli ellenőrzése (a finanszírozók által megkövetelt előrehaladási jelentések formájában) pedig kontrollálja a projekt feletti uralmát.

A projektesedés hatással van az állam működtetésére is, ezáltal az évtizedes status quo helyzetek is megváltoznak. A fejlesztésre szánt állami kiadások felhasználása ma már szinte teljes mértékben projekt alapon történik, de megfigyelhető, hogy a nagy ellátórendszerek működésében is egyre nagyobb szerep jut a projekteknek.

A projektesedéssel párhuzamosan egyre nagyobb érdeklődés övezi az új kormányzás elméleteket is. Ezek egyik alapelve az empowerment, azaz a hatalommal való felruházás, ami a szubszidiaritás elvén nyugszik. Ez a folyamat újabb teret biztosít a projekteknek, hiszen azok nem csak időben, de térben is determináltak: jól meghatározott célterületre és célcsoportra irányulnak.

Ezáltal erősítik a decentralizációt, és a lokális gondolkodást is. A projektesedés másrésztől kényszerként is megjelenik, a kormányzatok egyre kevésbé képesek egyedül megoldani a társadalmi problémákat, ezért a projektek egyben a bürokrácia meghaladásának, a nagyobb fokú rugalmasságnak az eszközei (Sjöblom in Czibere-Kovács 2013). Az 1998-ban a jóléti közgazdaságtan területén végzett munkásságáért közgazdasági Nobel-díjat kapott Amartya Sen még tovább megy, szerinte az államnak csupán az oktatás és egészségügy területén van szerepe, itt a legmagasabb szintű szolgáltatások biztosításával kell megteremtenie polgárai számára az önérvényesülés és az öngondoskodás lehetőségét (Sen 2003).

Persze nem mindenki ért egyet ezekkel a folyamatokkal, vannak, akik a nemzetállam ideáljához való visszatérésben látják a jövőt. Ám az emberek biztonság iránti igényére alapozott politika általában együtt jár az erős kontrollal, amit az önmegvalósításra törekvő, posztindusztriális értékeket valló polgárok – akiknek legnagyobb a politikai aktivitásuk – nem díjaznak, így hosszú távon mégis a fentebb vázolt útnak van nagyobb esélye érvényesülni. Ennek jele, hogy egyre inkább elterjed az az új közigazgatási szemlélet - a New Public Management – is, amely az állampolgárokra, mint partnerekre tekint, és ami a bevonásukat a döntéshozatali folyamatokba projektek segítségével gondolja elérni (Sjöblom in Czibere-Kovács 2013). Az jóléti államokat nagy eséllyel felváltó esélyteremtő állam tehát nem a centralizált közigazgatási rendszeren keresztül, hanem projektek segítségével valósíthatja meg a kitűzött stratégiai céljait.

Társadalmi problémák és projektek viszonya

Az előzőekben néhány példán keresztül bemutattam a projektesedésnek a társadalomra gyakorolt pozitív hatásait. Ezek után adódik a következő kérdés, hogy maga projekt alkalmas-e a társadalmi problémák hatékony kezelésére? A válaszhoz szükséges azonban néhány további elméleti kérdés vizsgálata.

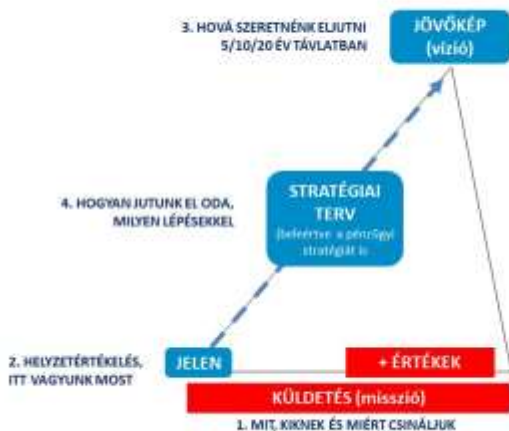
Misszió – vízió – stratégia - projekt

Ahhoz, hogy a projektek hasznosságát vizsgálni tudjunk, tágabb kontextusban kell vizsgálnunk őket. A projektek nem maguktól generálódnak,

hanem szervezetek hozzák létre őket. Ezért arra, hogy milyen lesz a projekt, hatással vannak a gazdaszervezet általános jellemzői.

A szervezeteket alapvetően meghatározza, hogy milyen céllal jöttek létre, kik tartoznak a célcsoportjukba, milyen értékeket vallanak, és ezek hogyan jelennek meg működésük során. Ezekre a kérdésekre adott válaszok összességét nevezzük a szervezet missziójának. Nagyon fontos továbbá, hogy a szervezet rendelkezzen jövőképpel, hiszen ez jelöli ki a haladási irányt. A szervezet stratégiája nem más, mint annak a lépéssorozatnak a megtervezése, amely a missziónak megfelelően a jelen helyzetből az elérni kívánt jövőkép megvalósításához vezet (Mészáros 2002).

A stratégiaalkotás keretrendszere

forrás: Ifua Nonprofit Partner 2013.

A projektek ebben a keretrendszerben úgy értelmezhetőek, mint eszközök a stratégia megvalósulásában. Fontos azonban megjegyezni, hogy

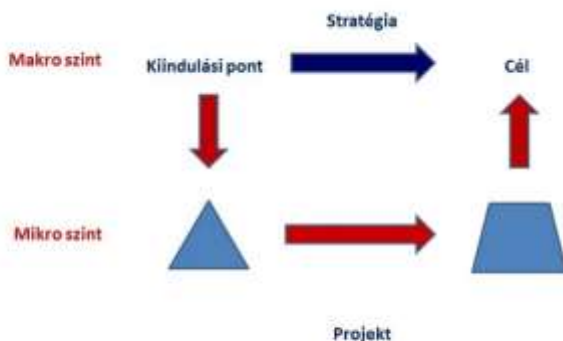
egy-egy projekt önmagában nem stratégiai jelentőségű, de egy stratégia felépíthető projektek egymás utáni megvalósítására alapozva.

Stratégiák és a projektek kapcsolata

Stratégiákkal nem csak szervezeteknél találkozunk, egy társadalomnak – és az államnak - is lehetnek stratégiái, például az egyenlőtlenségek felszámolására vagy éppen a gazdasági teljesítőképesség növelésére. Egy probléma minél inkább reprezentáltan van jelen egy társadalomban, annál nehezebb koherens, egységes módszert találni a megoldására. Ebben az esetben a projektek segíthetnek a problémakezelésben, de csakis akkor, ha összhangban vannak a stratégiával, valamint kimutatható és értelmezhető a hozzájárulásuk a célok eléréséhez. Ez utóbbi dimenzióban értelmezhető a szociális projektek fenntarthatósága.

Mivel egy-egy társadalmi probléma a legtöbbször nagyon összetett, így a megoldására is komplex stratégiákat kell megalkotni. Itt még inkább igaz, hogy egy-egy projekt önmagában nem lehet alkalmas jelentős eredmények felmutatására. De projektek hálózatba szervezésével elérhetünk mérhető változást. Ehhez viszont nagyon alapos programozásra van szükség. Ilyenkor a makro szintről lemegyünk mikro szintre, egy – a probléma szempontjából – homogén célcsoportot kiválasztva egy adott célterületen végrehajtjuk a fejlesztést, amely ha sikeres, akkor hozzájárul a stratégia teljesüléséhez.

A stratégia és a projektek viszonyrendszere

forrás: saját szerkesztés 2014.

Vegyünk egy konkrét példát. A munkanélküliség korunk egyik központi társadalmi problémája. Az Európai Unió az Európa 2020 stratégiában azt a célt fogalmazta meg, hogy a 20-64 éves korosztály foglalkoztatási rátáját 75 %-ra növeli. Magyarországon az uniós átlag alatt vannak a foglalkoztatási mutatók (a stratégia elfogadásának időpontjában, 2010-ben 60,4 százalék a 20-64 év közöttiek esetében), mégis a teljes konvergenciát, azaz a 75 % elérését tűztük ki célul (Magyarország Nemzeti Reformprogramja 2011.). Az látható, hogy egymillió új munkahely nem jön létre egyik pillanatról a másikra, ezért komplex stratégia kidolgozása szükséges, amely magába foglalja többek között a vállalkozások gazdasági teljesítményének növelését, a lakosság egészségügyi és mentális állapotának javítását, a humán erőforrás fejlesztését. Ez utóbbi megvalósulhat például átképzési projekt segítségével. Adott X település, ahol a lakosság többsége a helyi nagyvállalatnál dolgozott. A válság hatására a gyárban leépítések történtek, megnőtt a településen a munkanélküliség. Felmérve a térség gazdasági struktúrájának változásait, a potenciális betelepülő vagy induló vállalkozások és a lakosság igényeit, az említett átképzési projekt segítségével az elbocsátott dolgozóknak lehetősége lett más

területen elhelyezkedni. A gyors beavatkozás segített abban, hogy a társadalmi probléma ne mélyüljön el. A fenntarthatóságot jelen esetben az jelenti, ha a projektbe bevont résztvevők a projekt lezárulta után tartósan állásba kerülnek.

A projektek stratégiai megközelítésben

Sjöblom a már idézett tanulmányában azt a kérdéskört járja körbe, hogy a projektesedés, projektesítés hogyan hat a közszférára és a közigazgatásra. A folyamat szükségszerűsége mellett rámutat annak gyenge pontjaira is. A lehetséges okokat két irányból, instrumentális és stratégiai szempontból vizsgálja. Ez utóbbi kapcsán megjegyzi, hogy a projektek is különbözőképpen működnek az eltérő környezetekben. A projektesítés stratégiai dimenzióinak elemzése szempontjából elegendőnek tartja az érintettek – a szervezet és környezete – igényeit illetve a változtatás iránti elkötelezettségüket, ami alapján a szervezetek és a projektek jellegétől független modellt állított fel (Sjöblom in Czibere-Kovács 2013):

A projektesítés indokai

forrás: saját szerkesztés 2014.

A külső és belső igények attól függően lehetnek erősek vagy gyengék, hogy milyen a kérdés társadalmi-politikai támogatottsága, az érintettek motivációja, a finanszírozók és megvalósítók missziója, jövőképe, anyagi lehetőségei.

Szimbolikus politikáról beszélünk, ha mind a külső, mind a belső igény gyenge a változásokra. Ebben az esetben a projektek nem egyebek, mint a pótcselekvések, csak arra szolgálnak, hogy dokumentálják, hogy történik valami, de nem tényleges eredmények elérésére irányulnak. Hazánkban leginkább az egészség- és oktatásfejlesztés területén találkozhatunk ilyen esetekkel.

Ha a társadalmi és/vagy a politikai igény és elkötelezettség erős, de a megvalósításban közreműködő szervezeteké gyenge, akkor konfliktuscökkentésről beszélhetünk. A megvalósítók illetően hozzáállásának okai lehetnek a szükséges erőforrások elégtelensége, a túlterheltség, vagy a stabilitás, biztonság megőrzésének igénye. Az ilyen projektek a szervezet működését és társadalmi megítélését javíthatják leginkább, valós hatásuk alacsony. Hazai példákat a munkanélküliség kezelésére, a versenyképesség növelésére és az adósságcsapda kezelésére irányuló projektek között találhatunk.

Ha a külső igényszint azért alacsony, mert a társadalmi stabilitás szintje magas, az erre az állapotra jellemző lassú progresszió nem elégíti ki a szervezetek igényeit, mert buzognak az ötletektől, a társadalom javítására irányuló elképzelésektől, akkor találkozhatunk a keresztülvergődés állapotával. Az elnevezés a projektek szükségességének elfogadtatási nehézségeire utal. Mivel Magyarországon a szükséges feltétel (a magas szintű társadalmi stabilitás) nem teljesül, így nemigen találunk példákat erre a típusra.

Igazán hatékony projektekkel akkor találkozhatunk, ha mind a külső, mind a belső igény erős. Ilyenkor érvényesül legjobban az innováció. A projekt-elmélet idealisztikus felfogása ebben az esetben érhető el. Ehhez viszont magas szintű projekt-kompetenciák kialakulására van szükség (Sjöblom in Czibere-Kovács 2013).

Projektfinanszírozási kérdések

A szociális projektek esetében a pályázati finanszírozási forma a legelterjedtebb, annál is inkább, mert az Európai Unió erre a célra külön strukturális alapot különített el (Európai Szociális Alap). Másrészt a potenciális projektgazdák (intézmények, civil szervezetek) jellemzően alulfinanszírozottak hazánkban, így nem képesek projektjeik megvalósításához elégséges forrást felhalmozni. Harmadrészt Magyarország a magán és vállalati adományozás terén is jócskán elmarad, nem csak Európa nyugati felétől, de még a régió országaitól is, így ez sem szolgálhat alternatív forrásként. A pályázati rendszereknek való rendkívül nagy kitétség aszimmetrikus helyzeteket és anomáliák tömeges megjelenését eredményezik.

A pályázatok finanszírozásának másik központi kérdése a támogatás intenzitása, azaz, hogy a támogató a projekt költségek hány százalékát finanszírozza. Szociális projektek esetében ennek értéke 70 és 100 % közötti, ami magasnak mondható. A projektfinanszírozás addicionális jellege, vagyis, hogy a legtöbb esetben a kedvezményezettnek is hozzá kell járulnia a költségekhez, a források minél hatékonyabb felhasználása miatt indokolt, egyrészt egyfajta szűrő mechanizmus, másrészt megosztja a kockázatokat, ezáltal arra ösztönzi a pályázókat, hogy a tervezést a lehető legkörültekintőbb módon végezzék el.

A feltett kérdésre tehát, hogy alkalmasak-e a projektek a társadalmi problémák hatékony kezelésére, a válasz az, hogy korlátozottan, és csakis akkor, ha teljesülnek a következő feltételek:

- átgondolt és részletesen kidolgozott stratégia készült a probléma kezelésére,
- a potenciális megvalósítók is rendelkeznek koherens stratégiával,
- a stratégiák összeegyeztethetőek,
- mindkét fél (a finanszírozók és a megvalósítók is) elkötelezett a változtatásokban és saját stratégiáinak megvalósításában,

- elégséges mértékben rendelkezésre állnak a projektek finanszírozási forrásai,
- mindkét fél rendelkezik a megfelelő tervezési kompetenciával,
- megrajzolhatóak az összefüggések a projektek között,
- megfelelő programkoordinációs apparátus áll rendelkezésre.

A projektek részesedése akkor növelhető a problémák megoldásában, ha fejlesztjük a projektkompetenciákat.

Felhasznált irodalom

Czibere Ibolya – Kovách Imre (2013): Projekt dilemmák In: Czibere Ibolya, Kovách Imre (szerk.) Fejlesztéspolitika - Vidékfejlesztés, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó

Egri Imre (2010): Pályázatírási alapismeretek, projektmenedzsment. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza

Erikson, Erik (2002): Gyermekkor és társadalom. Budapest: Osiris

Gábor Kálmán (1993): Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. Budapest, Oktatáskutató Intézet

Gábor Kálmán (2004): Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In (Gábor Kálmán, Jancsák Csaba szerk.) Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged, Belvedere Meridionale

Giddens, Anthony (2008): Szociológia. Budapest, Osiris Kiadó

Görög Mihály (2003): Általános projektmenedzsment. Budapest, Aula Kiadó

Harcza István (1997): A vándorlás (migráció) In (Kollega Tarsoly István szerk.): Magyarország a XX. században II. Kötet. Szekszárd: Babits Kiadó

Huszár Tibor – Somlai Péter (1993): Szociológiatörténeti szöveggyűjtemény. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

Kincses Áron – Rédei Márta (2010): Centrum-periféria kérdések a nemzetközi migrációban. Tér és Társadalom, XXIV/4, 301-310. oldal

Kolosi, Tamás (2000): A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete. Budapest, Osiris. Kiadó

Kovách Imre (2013): A felemelkedő projektosztály In: Czibere Ibolya, Kovách Imre (szerk.) Fejlesztéspolitika - Vidékfejlesztés, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó

Massey, Douglas S. - Arango, Graeme Hugo - Kouaouci, Ali - Pellegrino, Adela - Taylor, J. Edward (2001): A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és

értékelés (Részletek). In (Sik Endre szerk.): A migráció szociológiája. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium

Mészáros Tamás (2002): A stratégia jövője - A jövő stratégiája. Budapest, Aula Kiadó

OECD (2005): Handbook on Economic Globalisation Indicators. Measuring Globalisation. https://dergiler.sgb.gov.tr/kutuphane/ekutup/oecdhandbookon_economic.pdf Utolsó letöltés: 2017.04.23.

Gross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In (Székely Levente szerk.) Magyar Ifjúság 2012 – Tanulmánykötet, Budapest, Kutatópont

Petővári Bence (2010): A paradigmaváltás esélyei a fejlett országok migrációs politikájában. Budapest, Kézirat, doktori értekezés, Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/519/1/petovari_bence.pdf. Utolsó letöltés: 2013. március 10.

Reisinger Adrienn (2012): Civil/nonprofit szervezetek a kohéziós politikában – elméleti alapok. Tér és Társadalom, 26. évf., 1. szám

Sen, Amartya: A szegénység mint a képességek hiánya In: Sen, Amartya: A fejlődés mint szabadság. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003

Sik Endre – Simonovits Borbála (2002): Migrációs potenciál Magyarországon, 1993–2001. In (Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György szerk.) Társadalmi riport 2002. Budapest, TÁRKI

Somlai Péter (2004): Család és ifjúság. In: Gábor Kálmán-Jancsák Csaba: Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged, Belvedere Meridionale

Somlai Péter (2007): A posztadoleszcensek kora. Bevezetés In Somlai Péter – Bognár Virág – Tóth Olga – Kabai Imre: Új Ifjúság. Budapest: Napvilág Kiadó

Stefan Sjöblom (2013): Bevezető: A projektesített közszféra felé – A projektesítés jelensége In: Czibere Ibolya, Kovách Imre (szerk.) Fejlesztéspolitika - Vidékfejlesztés, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó

Székely Levente (2014): Az új csendes generáció. In (Nagy Ádám, Székely Levente szerk.) Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012, Budapest, ISZT Alapítvány - Kutatópont

Verzuh, Erik (2006): Projektmenedzsment. Budapest, HVG Könyvek

PMBOK® Guide (2006): Projektmenedzsment útmutató. Budapest, Akadémiai Kiadó

Weber, Max (1987): Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I.

Zinnecker, Jürgen (2006): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In (Gábor Kálmán – Jancsák Csaba szerk.) Ifjúságszociológia. Szeged: Belvedere Meridionale, 69-95